

Zorlayıcı Diplomasi ve KKTC Basımında S-300 Füzelere Krizi

Coercive Diplomacy and the S-300 Missiles Crisis in the TRNC Press

Alper Gülbay

Dr. Öğr. Üyesi, Girne Amerikan
Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü, Girne, KKTC,
alpergulbay@gau.edu.tr

Geliş Tarihi/Received: 20.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 18.10.2024
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
12.11.2024

Öz: Bu çalışmada, S-300 Füzelere krizinde Türkiye'nin hayata geçirdiği zorlayıcı diplomasi uygulamaları ele alınmıştır. Doğu Akdeniz'de suların ısınmasına neden olan, Türkiye'yi savaşın eşiğine getiren kriz, KKTC Basımının bakış açısıyla irdelenmiştir. Yazılı basında, küresel ve bölgesel aktörlerin soruna müdahil olduğuna yönelik haberlerin yer almasıyla farkındalık yaratılmış ve toplumsal bilinç oluşturulmuştur. Çok taraflı bir seyir takip eden sancılı süreçte, Türkiye ve KKTC, işbirliği içinde hareket ederek ve birden çok zorlayıcı diplomasi ögesini kullanarak bunalımın üstesinden gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: S-300 Füzelere, Zorlayıcı Diplomasi, Türkiye, GKRY, KKTC Basını.

Abstract: In this study, the coercive diplomacy practices implemented by Türkiye and the TRNC in the S-300 Missile crisis are discussed. The crisis that caused the waters in the Eastern Mediterranean to warm up and brought Türkiye to the brink of war was examined from the perspective of the TRNC Press. Awareness was raised and social consciousness was created by the news in the print media that global and regional actors were involved in the problem. In a painful process that followed a multilateral course, Türkiye and TRNC overcame the crisis by acting in cooperation and using multiple elements of coercive diplomacy.

Keywords: S-300 Missiles, Coercive Diplomacy, Türkiye, Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus, Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC) Press

Giriş

Her devletin farklı ulusal çıkarlarının olduğu, uluslararası sistemin de bir rekabet ve güç mücadelesi platformu olduğu dikkate alındığında, devletlerin çatışan ya da yarışan çıkarları arasında sorunların çıkması doğaldır (Şener, 2013, s. 68). Devletler, diplomatik yollarla çözümlenemeyecek meselelerle karşılaştıklarında, kuvvet kullanmaya dayanan bir "etki" yöntemini tercih edebilirler. (Aksu, 2008). Bunlardan birini, barışçıl diplomasinin en önemli ve başarılı türlerinden biri olan zorlayıcı diplomasi oluşturmaktadır.

Türk Dış Politikasında zorlayıcı diplomasi örneklerine sıkça rastlanmakta olup, bunları, Ağrı İsyanı (1926-1930), Türkiye-İran Krizi (1930), 1963-1964 Kıbrıs Krizi, 1967 Kıbrıs Krizi, Ege Denizi Kıta Sahaneliği Krizi (1987), Kardak Kayalıkları Krizi (1995-1996), S-300 Füzelere Krizi (1997-1998), 1998 Türkiye-Suriye Krizi ve terör örgütü PKK'nın kurucu lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkartılması şeklinde sıralamak mümkündür (Şener, 2013).

Çalışmanın konusunu teşkil eden S-300 Füzelere Krizi, müdahil olan aktör sayısının çokluğu bakımından diğerlerinden farklı bir özellik arz etmektedir. Böylesi çok boyutlu bir ortam içerisinde, Türkiye'nin uyguladığı zorlayıcı diplomasi dikkate değer unsurları içermektedir.

Diğer yandan basın, kamuoyunda belirli bir düşünsel ortam oluşturulmasında etken araçlardan biridir. Kamuoyunu yönlendirerek, kamusal görevlerinden biri olan 'haber verme' işlevini yerine getirir (Akarcalı, 1989, s. 267). S-300 Füzelere krizinin çok taraflı bir içeriğe sahip olduğunun ortaya çıkmasında ve 'dördüncü gücün' biçimlendirilmesinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) Basınının üzerinde durulmaya değer bir katkısı olmuştur.

Bu çerçevede, S-300 Füzelere Krizinin hangi koşullar altında ve nasıl ortaya çıktığı, Türkiye'nin güvenliğine yönelik nasıl ciddi bir tehdit teşkil ettiği konusunda şu hususların altı çizilebilir: S-300 Füze Krizi'nin çıkmasının arka planını, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY)'nin Kasım 1993'ten itibaren ilan ettiği ve uygulamaya koyduğu 'Ortak Savunma Doktrini' oluşturmaktadır. Ortak Savunma Doktrini, Ege'de ve Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin hareket sahalarını daraltmaya çalışma, Kıbrıs-Rodos-Girit üçgeniyle Türkiye'yi çevreleme, Kuzey Kıbrıs ile Türkiye arasındaki bağı koparma amacı güden bir doktrindir. Yunanistan'ın, Trakya'dan Mağusa'ya kadar uzanan bölgeyi doğal hayat sahası olarak kabul etmesi; Doğu Ege Adaları ile Güney Kıbrıs arasında birleşmeye giderek Helenizm birliğini sağlama felsefesi üzerine oturtulmuştur ("Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın gündem dışı açıklaması", 1997, s. 8). Doktrin çerçevesinde iki proje devreye sokulmuştur. Bunlardan birincisi, adada Yunanistan Silahlı Kuvvetleri'nce kullanılacak şekilde deniz ve hava üslerinin kurulmasıyla ilgilidir. İkincisi, Rusya Federasyonu'ndan satın alınan S-300 (S-300 PMU-1 TMD) füze sistemlerinin Kıbrıs'ta konuşlandırılmasıyla ilişkilidir (Şener, 2013, s. 534). Doktrin uygulanması kapsamında Yunanistan-GKRY ikilisi, adaya Rus yapımı T-80 tankları ile zırhlı personel taşıyıcılar getirmiş, Baf Hava Üssü'nün uzunluğunu 2.5 kilometreye çıkarmış, Yunan uçakları için 15 kadar korugan inşa etmiş, Terazi'deki deniz üssünde de çalışmalar başlatmış, ortak icra edilen askeri tatbikatlarda Yunan uçakları Baf Hava Üssü'ne inmiştir. Ayrıca Rum tarafı, Yunanistan'dan sözleşmeli

asker almıştır ("Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın gündem dışı açıklaması", 1997, s. 9).

Krizin sona ermesinde ise, Türk ve KKTC basınının kamusal işlevlerini yerine getirerek toplumsal bilinç oluşturmalarının etkisi göz ardı edilemez. Diğer yandan Türkiye, zorlayıcı diplomasiye (tehdit diplomasisine) başvurmuş, askeri bir operasyona girişmeden, hedef devletlere geri adım attırmayı başarmıştır.

Zorlayıcı diplomasi bağlamında S-300 füzeleri krizini ele alan çalışmalar; KKTC basınında yer alan haberler, KKTC Dışişleri Bakanlığı'nın (KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Tanıtma Dairesi, 1997:4) değerlendirmesi ve diğer araştırmalar (Aksu, 2008; Şener, 2013; Yılmaz, 2018) ile sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Krizle ilgili olarak, Yunanistan ve GKRY başta olmak üzere, küresel ve bölgesel aktörlerin faaliyetlerini sistematik bir şekilde olgusal düzeyde ele alanlardan biri KKTC Basını olmuştur. Ancak KKTC Basınının konuya yönelik katkıları, kapsamlı bir şekilde akademik bir çalışmada yer bulmamıştır. Bu yönüyle çalışma, mevcut bir eksikliği gidererek önemli bir boşluğu kapatmakta ve diğerlerinden farklılık arz etmektedir.

Çalışma, S-300 füzelerinin adaya getirilmesi girişimi özelinde, Türkiye'nin uyguladığı zorlayıcı diplomasi krizin çözümüne katkısının derecesi, KKTC basınının komşusundan gelen tehdit için hangi konuları haber yaptığı, Yunanistan-GKRY ikilisinin neden olduğu ortak sorun karşısında Türkiye ve KKTC'nin birlikte hareket edip etmediği, bölgesel ve küresel aktörlerin krizin çözümünde oynadığı rolün ağırlığının ne olduğu konuları üzerinde yoğunlaşmaktadır. Araştırmada KKTC Milli Arşiv ve Araştırma Dairesi'nden istifade edilmiş; Türkiye, KKTC, Yunanistan, Rum Yönetimi, Rusya, ABD, İngiltere ve AB'de yaşanan gelişmeler, KKTC basınının bakış açısıyla ortaya konulmuştur. Çalışma, altı bölümde ele alınmış, girişin ardından ikinci başlıkta diplomasi ve zorlayıcı diplomasi kavramlarına yer verilmiş, üçüncü başlıkta krizin ortaya çıkması ve adadaki gelişmelere değinilmiştir. Dördüncü başlıkta Türkiye'nin zorlayıcı diplomasi bağlamında attığı adımlar ortaya konmuş, beşinci başlıkta krizin sonlanmasında etkili olan uluslararası toplumdan gelen baskılar irdelenmiştir. Altıncı başlıkta, analizler ve bulgulara dayalı olarak değerlendirmeler yapılmıştır.

Kavramsal Çerçeve: Diplomasi ve Zorlayıcı Diplomasi

Dış politika, genel anlamıyla, bir devletin uluslararası ilişkilerinde takip edeceği temel yolu gösterir. Aynı zamanda diplomasi'nin amaç ve görevlerini belirler. Diplomasi ise dış politikanın gerçekleştirilmesine yönelik araçları, yöntemleri ve diğer pratik önlemleri içerir; devletler arasındaki ilişkilerin, barışçı yol ve araçlarla, görüşmeler yoluyla yürütülmesini hedefler (Tuncer, 1995, s. 11). Diplomasi,

'görüşme sanatı' olarak da adlandırılan bir kavram olup, "bir hükümetin belli konulardaki kanı ve görüşlerini, doğrudan doğruya öteki devletlerin karar vericilerine iletmesi süreci"dir (Gönlübol, 2000, s. 112).

Bir başka deyişle diplomasi, devletler arası ilişkilerin savaşız yönetilmesidir. Devletlerin, birbirleriyle güç kullanmak yerine, anlaşma yoluyla ilişkide bulunma sanatıdır. Bu haliyle diplomasi, devletlerin kendi kendilerini kısıtlamalarının sınırını belirlemektedir. "Karşılıklı tavizler arasında karşılıklı bir dengenin sağlanması", müzakerelerin, dolayısıyla diplomasiinin başarısının temel koşuludur (Kissenger, 1994).

Uluslararası politikada kurulması arzulanan barış ortamının sürekliliği, 'uzlaşma yoluyla barış' yöntemiyle sağlanacaksa, bu doğrultuda kullanılacak biricik aracın diplomasi olacağını söylemek mümkündür. Diğer yandan 'diplomasi ilişkileri' kavramı, devletlerin görüşlerini, yetkili kişilerle birbirlerine iletmelerini, bu yolla ilişkiye girmelerini ifade etmektedir (Toklu, 2004, s. 341).

Etkili bir diplomasi uygulayabilmek, uluslararası ilişkilerin tabiatını analiz etmekle beraber, diplomasiinin inceliklerinin de iyi bilinmesini gerektirmektedir. Diplomasiinin gerçek yüzünün kamuoyuna yansıyandan farklı olabildiği durumlar yaşanabilmekte, çoğu zaman sonuca uzun ve çetin müzakere ve pazarlıklardan sonra varılabilmektedir. Bu bağlamda sabır ve kararlılık, diplomatik müzakerelerin en önemli unsurlarını oluşturmaktadır. Diğer yandan, ulusal çıkarların gerektirdiği tezlerin güç ve kararlılıkla savunulması, zaman unsurunun yerinde kullanılması, tecrübeli diplomatların görevlendirilmesi, diplomatik müzakerelerde ülkeleri avantajlı bir konuma getirmektedir (Öymen, 2002, s. 15).

Müzakereler, somut koşullar çerçevesinde icra edilir. Diplomasiinin amacına ulaşması; taraflar arasında güce başvurmadan, karşılıklı çıkarlar üzerinde uzlaşma sağlanması anlamı taşır. Ancak bunun için çeşitli araçlara gereksinim duyulur. Zorlayıcı, caydırıcı, teşvik edici olarak tasnif edilen bu araçları, kısaca 'havuç' ve 'sopa' olarak adlandırmak mümkündür. 'Sopa' olarak adlandırılan yöntemlerin başında, ABD'li yazar Ely Culbertson'un 1946 yılında "orman kanununun diplomatik adı" şeklinde nitelendirdiği "güce başvurma tehdidi" gelir. Bu, güce başvurmaktan sadece bir adım geride olan bir yöntemdir. Diğer yandan, diplomatik ilişkileri kesilmesi, boykot, ekonomik yaptırımlar da zorlayıcı önlemlerin araçlarını oluşturmaktadır (İskit, 2015, s. 298).

Diplomasiinin tarihsel gelişimi bağlamında; eski dönem diplomasisi, Antik Yunan'da, Roma'da, Bizans diplomasisinde, Antik Mısır ve Hititler arasında yürütülmüştür. Küreselleşme sonucunda 'yeni diplomasi' kavramı ortaya çıkmış; diplomasi kendi içinde birçok alan ve özelliklere göre tasnif edilmiştir. Diplomasi

türlerini; ad hoc diplomasisi, arabuluculuk diplomasisi, çok taraflı diplomasi, ikili diplomasi, kamu diplomasisi, sivil diplomasi, zirve diplomasisi, konferans diplomasisi, parlamenter diplomasi, mekik diplomasisi, toplumsal diplomasi, konferans diplomasisi, nükleer diplomasi, önleyici diplomasi-preventive diplomacy, sessiz diplomasi, kültür diplomasisi, çevre diplomasisi, insani diplomasi, açık diplomasi, zorlayıcı diplomasi, dişsiz diplomasi- diplomacy without teeth olarak sınıflandırmak mümkündür (Abdurahmanlı ve Bağış, 2021, ss. 143-154).

Zorlayıcı diplomasi, güç kullanma tehdidini (gerektiğinde sınırlı ve seçici güç kullanımını) içeren, hasmın iradesini veya hasmı teşvik eden etkenleri etkilemeyi amaçlayan, siyasi ve diplomatik yönleri olan bir stratejidir. Strateji, bir yandan gerilimin askerî açıdan yükselmesini önlemeyi amaçlarken; diğer yandan karşı tarafı, kendi çıkarı doğrultusunda ikna etmeyi veya olası bir uzlaşmaya ulaşmayı hedeflemektedir (Levy, 2008, s. 539).

Zorlayıcı diplomasi, tehdit ve sınırlı güç kullanımını amaçlasa da savaş ilanı anlamına gelmez. Gerektiğinde karşı tarafın tavizlerle, ödülleriyle ikna edildiği, esnek bir strateji olan zorlayıcı diplomaside, savaş gibi, uzun süreli, maliyetli, sonu kestirilemeyen alternatifler yerine; daha ekonomik, daha az 'siyasi maliyeti' olan tercihlere yer verilir. Bu haliyle zorlayıcı diplomasi, ölçülü davranışı barındıran bir strateji bütünüdür. Sürecin manipüle edilmesinde, mesaj gönderme, pazarlık ve müzakere gibi araçlar kullanılır. Nihai amaç, karşı tarafı güç kullanmadan geri adım attırmaktır (Dağı, 2007, ss. 348-351). Ancak diplomasi türü araç ve uygulamalarının tatbik edilmesine karşın, şiddet içerikli bir eylemin ortaya çıkması muhtemeldir. Böylesi bir durumda bile diplomasi, devletlerin başvuracağı elzem bir araç olarak kalmaya devam eder. Çatışmayla sonuçlanan bir durumda, tarafların aşırılıklarının önüne geçilmesinde, istediğini alamayan veya mağlup tarafın kendi çıkarı için yeni bir ortam dizayn etme çabasında, yine başvurulacak biricik araç diplomasi (Berridge, 2002, s. 210).

'Caydırıcılık' ve 'zorlayıcı diplomasi', birbirine yakın gibi gözükse, ancak aralarındaki farkın net bir şekilde ortaya konulması gereken iki kavramdır. Caydırıcılık, karşı tarafın hasmane bir davranışa yeltenmesine meydan vermeden, baskı, tehdit, gözdağı gibi davranışları kullanarak, düşmanca bir davranışa girişmesine engel olan bir stratejidir. Diğer yandan zorlayıcı diplomasi, karşı tarafın başlatmış olduğu ve üstlendiği bir dış politika davranışına yanıt anlamı taşır (George, 1994, s. 7).

Caydırıcılığın ve zorlama stratejisinin amaçları da birbirinden farklıdır. Caydırıcılığın amacı, bir devletin politikasını değiştirmekten çekinmesini sağlamak, onu belirli bir davranıştan alıkoymak iken; zorlama stratejisinin amacı bir devletin

uygulamakta olduğu politikayı değiştirmesini sağlamaktır. Caydırıcılığın başarısız olmasından sonra başvurulduğu görülen zorlama stratejisinde, bir aktörün belirli bir biçimde davranması için güç kullanma tehdidi söz konusudur (Goldstein & Pevehouse, 2017, s. 119).

Krizin Ortaya Çıkması ve Ada'da Yaşanan Gelişmeler

S-300 Füze Krizi, GKRY'nin aşırı silahlanmaya gitmesinden kaynaklanan, Türkiye-KKTC ve Yunanistan-GKRY arasındaki bir gerilimle sınırlı olmayan bir gelişmedir. GKRY'nin Rus yapımı S-300 füzelerini satın aldığı öğrenilmesi üzerine patlak vermiştir. Türkiye- Yunanistan/GKRY uyuşmazlığının ötesinde olan bu gerilimin Doğu Akdeniz'de stratejik ve askeri dengeleri sarsacağından endişe edilmiş; sorun, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Avrupa Birliği (AB), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), İngiltere gibi aktörlerin müdahil olmasıyla çok taraflı bir boyut kazanmıştır. 1997'de GKRY'nin AB'ye tam üye yapılmasının öngörülmesinin vermiş olduğu ivmeyle Yunanistan-GKRY ikilisi, S-300 füzeleri sayesinde adada Rus varlığına olanak sağlayarak, tırmandırma siyaseti kapsamında pazarlık gücünü artırmak istemiştir. Yunanistan ve GKRY'nin 'Ortak Savunma Doktrini' kapsamında silahlanma çabalarını arttırması da krizin tırmanmasında rol oynamıştır.

Koordineli olarak girilen Ortak Savunma Doktrini'nin S-300 füzelerini kapsayan bölümünde, Yunanistan-GKRY ikilisi, krizin patlak vermesi üzerine üç temel argümanı ısrarla kullanmıştır:

1. Adanın kuzeyindeki KKTC Devletini işaret ederek, buradaki 'Türk tarafının işgali' son bulmadıkça, silahlanmanın kendi güvenlikleri açısından bir hak olduğu iddiası.
2. S-300 füzelerinin saldırı değil, savunma amaçlı olduğu iddiası.
3. Egemen bir devlet olan GKRY'nin, füzeler konusunda bağımsız bir şekilde karar almasının, onların 'en temel hakkı' olduğu iddiası.

Krizin ortaya çıkmasında ve beraberinde Batı'nın tepki göstermesinde temel etkenlerden biri, füzelerin Rus yapımı olmasıdır. GKRY'nin Rusya ile kurduğu dostluk ilişkisi tarihi bir arka plana sahiptir ve 1997 yılının oldukça öncesine dayanmaktadır. Ayrıca Rumların, füzelere ve özellikle Rus yapımı füzelere ilgisi, 1997-1998 yılları arasındaki S-300 füzeleri krizinin öncesinde ortaya çıkmış bir konudur.

Bahse konu yakınlığı, 1997 yılının başında, Kıbrıs Rum Yönetimi Temsilciler Meclisi Başkanı Spiros Kiprianu şu şekilde açıklamıştır: Kiprianu, kendisinin Rum Ticaret

ve Dışişleri Bakanı olduğu 1964 yılında da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'ne füze siparişi verdiklerini, füzelerin Mısır'ın İskenderiye Limanı'na getirilmiş olunmasına rağmen, yoğun tepkiler nedeniyle alımdan vazgeçtiklerini ifade etmiştir. 300 kadar Kıbrıslı Rumun eğitim için Mısır'a götürüldüğünü, füze rampalarının Beşparmak Dağları'na konuşlandırıldığını, ABD ve Atina'nın müdahalesiyle füzelerin Mısır'da kaldığını ve adeta Mısır'a hediye edildiğini itiraf etmiştir. Kiprianu, 1964'te yaşanan durumun 1997 yılında yaşanandan farklı olduğuna vurgu yapmış, bunu, "Bugün Yunanistan'ın mutlak destek ve katkısı ile Ortak Savunma Doktrini var" sözleriyle belirtmiştir ("Rumların Rus Füzesine İlgisi Yeni Değil", 1997).

1974 yılında gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı sonrasında GKRY yenilgiden ders çıkarmış, Trados Dağları'nda mobil ve sabit radarları tesis etmiş, böylece Türkiye'yi ve Akdeniz'i gözetim altına almıştır. Zaman içerisinde GKRY, alçak hava savunmasında dünyanın en güçlü ülkelerinden biri haline gelmiştir ("DYP Kilis Milletvekili Doğan Güreş'in S-300 Füzeleri Hakkında Konuşması", 1997, s. 15). GKRY'nin aşırı silahlanmasıyla ilgili haberler Rum medyasında da yer bulmuş, 8 Ağustos 1996 tarihinde Simerini Gazetesi, Kıbrıs'ın hava savunma şemsiyesinin anahtarı olarak kullanılacak olan Çin füzelerinin ve Rus S-300 PMU füzelerine ilave olarak, Rus saldırı helikopterleri ile ilgili bir siparişin verilmesinin beklendiğini haber yapmıştır (KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Tanıtma Dairesi, 1997, s. 4). GKRY, bu politikalarının devamı niteliğinde, Rusya'dan S-300 füzelerini sipariş etmiştir. Füzelerin yatay menzili 30 metre ile 150 kilometre arası olup, dikey menzili ise 28 kilometre kadardır ("DYP Kilis Milletvekili Doğan Güreş'in S-300 Füzeleri Hakkında Konuşması", 1997, s. 15).

Füzelerin satın alınması kararı kesinlik kazanınca, GKRY basınında karara meşruluk kazandırmaya yönelik çabalar söz konusu olmuştur. KKTC'de Halkın Sesi Gazetesi, bir Rum gazetesi olan Fileleftheros Gazetesi'nde çıkan bir manşeti haber yapmış, S-300 Füze sistemlerinin satın alınmasının, Türkiye ile silahlanma yarışına girme değil, ABD'nin, Türkiye'ye ATACMS saldırı füzeleri satılmasına yeşil ışık yakmasından sonra, "Özgür Bölgeleri Türk darbesinden koruma" hedefi taşıdığını belirtmiştir ("S-300'ler Niye Alınıyor?", 1997). Aynı gazete, Rum Yönetimi Lideri Glafkos Klerides'in, "'işgal' devam ettiği sürece, silahlanma haklarına sahip oldukları" şeklindeki demecine yer vermiş, Yunan Savunma Bakanı Akis Çopacopulos'un, Rum Yönetiminin Baf Hava Üssü'nde konuşlandırılacağı iddia edilen S-300 füzelerinin satın alınmasının, onların 'temel hakkı' olduğunu, füzelerin Türkiye'ye karşı savunma amacı taşıdığını belirten açıklamasına yer ayırmıştır ("Gerginlik Tırmanışta", 1997).

Diğer yandan Rum Yönetimi sözcüsü Yannakis Kasulides, kendi güvenliklerini sağlamaya yönelik aldıkları kararları Yunanistan ile ortaklaşa aldıklarını, S-300 füzelerinin 'Rum-Yunan Ortak Savunma Doktrini' çerçevesinde silahlandırma programının bir parçası olduğunu, kendi güvenlik sistemlerine kendilerinin karar verdiğini, buna kimsenin karışma hakkı olmadığını, füzeler sayesinde kendilerini güvende hissedeceklerini belirtmiştir ("İngiltere de Nota Verdi", 1997).

Adanın güneyinde yaşayan Rum vatandaşlarının füzeler konusuna yaklaşımları dikkat çekici olmuştur. Rum Filelefthereos Gazetesi, 'Füze Krizi Doktrini Yüceltti' başlığı altında, yaptırdığı kamuoyu araştırmasının sonuçlarını paylaşmıştır. Buna göre, 18-65 yaşları arasındaki 308 Rum'un %94'ünün S-300 füzelerinin alımına destek verdiğini belirtmiştir. Telefonla yapılmış kamuoyu yoklamasında %88'lik bir oran Yunanistan-GKRY arasındaki Ortak Savunma Doktrini'ni desteklerken, %48'lik bir oran füze alımının sıcak bir çatışmaya dönüşeceğinden duyduğu korku ve endişeyi dile getirmiştir ("Rumlar Silahlanmadan Yana", 1997).

GKRY'nin sacayağı konumundaki ülke olan Yunanistan'daki gelişmeler ise krizin başlangıcında Rum tarafından farklı olmamıştır. Yunanistan Savunma Bakanı Akis Çohacopulos Rum Yönetiminin S-300 füzeleri satın almasının, kendilerine ait 'temel bir hak' olduğunu, füzelerin savunma amacı taşıdığını iddia etmiştir. Bakan, "Yunanistan, her zaman Rumların yanındadır. Hürriyetlerini de garanti etmektedir." ifadeleriyle GKRY'ye desteğini ifade etmiştir ("Çohacopulos: Füzeler, Rumların Hakkı", 1997). Diğer yandan, Yunanistan Hükümet Sözcüsü Dimitris Repas, Kıbrıs'ın askersizleştirilmesi için bir program başlatılmasını, S-300 füze sisteminin bir savunma silahı olduğunu, Türkiye'yi kastederek, Kıbrıs'ın bir bölümünün "işgal edilmesine" bir yanıt olduğunu belirtmiştir ("Cavanagh Bölgeye Geliyor", 1997). Yunanistan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos ise, Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir savaşın sonucunun Türkiye için facia olacağını, Kıbrıslı Rumların aldıkları kararlarda arkalarında olduklarını belirtmiş; Türkiye ile anlaşmazlıklarda haklı olduklarını söylemiştir ("Pangalos İyi Atıyor!", 1997).

Krizin bir diğer aktörü, füzeleri imal eden ülke olan Rusya Federasyonudur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılmasını müteakip Rusya, Ortadoğu'dan uzaklaşma sürecine girmiş, Moskova'nın bölgedeki askeri nüfuzu sınırlı bir düzeyde kalmıştır. Silah ihracatında Ortadoğu'nun payının gerilemesi, bunun bir göstergesi olmuştur (Yıldız, 2022, s. 103). Buna rağmen Rusya, Rum-Yunan Ortak Savunma Doktrini'nin bir parçası olan ve Kıbrıs üzerinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) mutlak hava üstünlüğünü kısmen dengelemeyi amaçlayan S-300 füzelerini, tarihi rüyası ve emeli olan Akdeniz'in sıcak sularına inmede bir sıçrama tahtası olarak kullanmak istemiştir. Ayrıca füzelerin konuşlandırılması halinde; ticari, siyasi ve istihbari kazanımlar eldeetmeyi, Ortadoğu'da etkili olmayı,

NATO'nun güney kanadına tehdit oluşturmayı hedeflemiştir (Öztürk, 1999, ss. 146-147).

S-300 füzelerinin alımı konusunda iddialardan biri, silahların Rusya'nın eski Kıbrıs Büyükelçisi Boris Zenkof'un teşvik ve tahrikleriyle alınmış olduğudur. Rusya, bölgede eski güç ve etkinliklerine kavuşmak istemiş, tarihi ve kültürel bağları olan Ortodoks Güney Kıbrıs'ı müttefik olarak görmüştür. 1990'lı yılların ikinci yarısı itibarıyla, Güney Kıbrıs'ta 23.000 offshore firmasının 7000'nin Ruslara ait olduğu, Güney Kıbrıs'ta 10.000 civarında Rus vatandaşının yaşadığı, Lefkoşa'daki Rus Büyükelçiliğinde 500'den fazla personelin çalışmakta olduğu, her yıl binlerce sözde turist bu bankalara bavullarla kara para taşıdığı iddiaları düşünüldüğünde, Rusya'nın faaliyetleri daha iyi anlaşılmaktadır (Olgun, 1997, s. 4).

Diğer taraftan Rusya, Rumlara füze satarak döviz kazanmasına ilave olarak, Türkiye'ye karşı gözdağı da vermek istemiştir. Türkiye'nin Orta Asya ile ilgilenmesinden, Çeçenistan'daki gelişmelere sıcak bakmasından, Hazar petrollerini taşıyacak boru hattı konusunda iddialı olmasından duyduğu endişeyi, S-300 füzelerinin satışı sayesinde, Türkiye'ye siyasi mesaj vererek göstermiştir. Bununla birlikte Rusya, füzelerin Türkiye ile Yunanistan arasında büyük bir krize dönüşeceğini bile bile, NATO'yu da bunalıma sokarak karıştırmak istemiştir. Füze krizinin olası bir Türk-Yunan savaşıyla sonuçlanması ve beraberinde NATO'nun güney kanadının çökmesi halinde, "Rumların koruyucu meleş" konumunda Kıbrıs'a yerleşme hesapları yapmıştır (Balci, 1997, s. 9).

Öte yandan krizin patlak vermesiyle Rusya, olumsuz bir hava yokmuş gibi davranmıştır. Füzeleri satan Rus şirketi Rosvooroujeniyen'in üst düzey yetkilisi, füzelerin "bölgedeki güç dengesini bozmayacağını" ifade etmiştir ("Rumlar Yanlışta", 1997). Rusya, Kıbrıs Rum Kesimi ile askeri işbirliğini sona erdirmeye için hiçbir nedenlerinin olmadığını, iki egemen devletin aralarındaki askeri işbirliğinin, karşı çıkılmayacak bir hak olduğunu belirtmiştir ("ABD Yine Uyardı", 1997).

Yukarıda belirtildiği gibi, açıklamaların ardı arkası kesilmemiş, Rusya'dan konuya ilginç bir değerlendirme gelmiştir: Rus resmi TV kanalı, S-300 füzeleri satışının bölgede siyasi durumu gerginleştireceğinin Rumlar tarafından bilindiğini; GKRY'nin bu gerilimi bilinçli bir şekilde, Kıbrıs sorununun çözümünde itici bir faktör olarak kullanmayı amaçladığını iddia etmiştir ("Rumları Vururuz", 1997).

KKTC'de ise gelişmeler gerek iktidar gerekse muhalefet partileri tarafından yakından takip edilmiştir. Krize ilk tepki gösterenlerden, muhalefetteki Toplumcu Kurtuluş Partisi (TKP) Genel Başkanı Mustafa Akıncı; Rumların, Rus yapımı S-300 füzeleri alımını kararlaştırmasının adada gerginliği daha da artıracak olduğunu, Rusya'nın konuyu salt ticari bir olay olarak değerlendirdiğini, önemli olan hususun adadaki

askeri unsurlarda karşılıklı olarak indirime gidilmesi ve böylece bir güven ortamının inşa edilmesi olduğunu ifade etmiştir. "Silahlanma çılgınlığından" vazgeçilmesini, aksi takdirde bu durumun Yunanistan ile Türkiye'yi savaşın eşğine getireceğini, savaşın sorunların çözümüne değil, büyümesine yol açacağını sözlerine eklemiştir ("Füzeler Gerginliği Artıracak", 1997).

KKTC Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş da hem Rusya'ya hem de GKRY'ye tepki göstererek, Rusya'nın tarafsızlığını yitirdiğini söylemiş, "Rumlarla birlikte Rusya, Kıbrıs'ı felakete sürüklüyor" ifadesini kullanmıştır. Denktaş, "Rumlar, Rus füzelerini, dünyayı Kıbrıs meselesini bir an önce halletmeye zorlaması için alıyorlar" şeklindeki İngiliz haber kanalı BBC'de yapılan yoruma değinmiş, Rumların masaya oturmak için Rus füzelerine adeta "sığındığını", Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimî üyesi olan Rusya'nın bu "oyuna" geldiğini, "para kazanmak" için Kıbrıs'ta savaş çıkarmayı göze aldığını, Türkiye'ye karşı düşmanca bir tavır sergilediğini belirtmiştir. Başbakan Derviş Eroğlu ise, Rusya'nın Kıbrıs Rum kesimini silahlandırmasını eleştirmiş, KKTC istese de 1997 yılının barış yılı olmayacağını, Rumların lügatında uzlaşma olmadığını ifade etmiştir. Eroğlu, Kıbrıs'ta anlaşmazlığın başladığı tarihten itibaren Rusya'nın, Rumlardan yana bir tutum sergilediğini, sorunu uluslararası platforma çekmek için gayret sarf ettiğini vurgulamıştır ("Rumlar Yanlışta", 1997).

Aşırı Rum silahlanması ile birlikte yeni bir boyut kazanan Kıbrıs sorunu, 6 Ocak 1997'de Cumhurbaşkanlığı Sarayında, siyasi parti yetkililerinin de katılımıyla ele alınmıştır. Başbakan Eroğlu, kendilerinin görüşmeden yana olduklarını, ancak Rumların silahlanmasının, barış istemediklerinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir ("Gerginlik Tırmanışta", 1997).

GKRY'nin geri adım atmaması üzerine, Cumhurbaşkanı Denktaş 10 Ocak'ta, S-300 füzelerinin adaya konuşlandırılması durumunda, "ölü kent" Maraş'ın iskâna açılacağını ve Gazimağusa ile birleştirileceğini kaydetmiştir ("Maraş Kozu", 1997).

Krizin ortaya çıkmasının hemen sonrasında, 1997 Ocak ayının ortalarına doğru, GKRY'ye yönelik dış baskıların artması üzerine füzelerin gelişinin ertelenmesi söz konusu olmuştur. Rum tarafının, füzelerin 16 aya kadar gelmesinin söz konusu olmadığına ilişkin açıklamaları, KKTC'de umutlu bir hava yaratmamış, aksine, ülkede bunalıma yol açan nedenlerin ortadan kalkmamış olduğu inancı hâkim olmuştur. Denktaş, Rumların S-300 füze sistemlerinin parçalarını, Suriye üzerinden getirme hazırlığı içinde olduklarını belirtmiş, füzelerin "16 aydan önce gelmeyecek" şeklindeki beyanların, bir aldatmacadan ibaret olduğunu ifade etmiştir ("Askeri Üs Gündemde", 1997).

KKTC'de füzeler konusunda çatlak bir ses, muhalefette bulunan Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP) Lideri Mehmet Ali Talat'tan gelmiştir. Türkiye tarafından yapılan "kıbrıs rum kesimini vururuz" tarzındaki açıklamaların, Rumları "mazlum" durumuna düşüreceğini, dolayısıyla böyle bir söylemin yanlış olduğunu iddia etmiştir. Aksine, bölgede KKTC tarafından büyük bir "barış taarruzu" başlatılması gerektiğini savunmuştur ("Füzelerin Gölgesinde 16 Ay", 1997).

Diğer yandan Rum Temsilciler Meclisi'nin silahlanma bütçesini onaylaması ve füze alımıyla ilgili anlaşmayı yürürlüğe koyması, KKTC'de büyük tepkilere neden olmuştur. Rumların, 'savunma dışı silahlanmayı' hızlandırdığı, Rum ve Yunan liderliğinin büyük Yunanistan hayalinden kendilerini soyutlayamadığı, silahlanma yarışının ülke ekonomilerine zarar vermekten başka bir şeye yaramayacağı ifade edilmiştir ("Rum Silahlanmasına Büyük Tepki", 1997).

Türkiye'nin Zorlayıcı Diplomasi Uygulamaları

Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıklar, 1997-1998 yıllarında yaşanan S-300 füzeleri krizi ile ilk defa ortaya çıkmış değildir. Bunu, füze geriliminde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde söz alan eski Genelkurmay Başkanı ve Kilis Milletvekili Doğan Güreş, "Yunanistan'ın tarih boyunca barış yolu arama, durumu yumuşatma gibi bir niyeti olmamıştır. Yunan çıkarları devamlı Türk-Yunan krizi yaratma siyasetine dayanmıştır" şeklinde ifade etmiştir ("Kilis Milletvekili Doğan Güreş'in S-300 Füzeleri Hakkında Konuşması", 1997, s. 14).

S-300 Füze Krizinde Türkiye'nin izlediği zorlayıcı diplomasi, her birini sahada bizzat tatbik ettiği üç unsura dayanmıştır. Türkiye'de karar alıcılar, başından itibaren soruna yönelik diplomatik girişimlerini sürdürmüş, Yunanistan ve GKRY'ye gözdağı vermiş, Yunanistan-GKRY ikilisinin girişimlerine aynı düzeyde karşılık verileceğini vurgulamıştır. Sonuncu adım, KKTC ile siyasi, ekonomik ve askeri anlamda bütünleşme şeklinde devreye sokulmuştur (Şener, 2013, ss. 553-554).

S-300 Füze Krizi, Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı olduğu dönemde (16 Mayıs 1993 - 16 Mayıs 2000) yaşanmıştır ("Cumhurbaşkanlarımız", b.t.). Kriz boyunca, iki hükümet görev almıştır. İlki, 28 Haziran 1996 - 30 Haziran 1997 tarihleri arasında görev yapan 54. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'dir. Bu hükümet, Refah Partisi (RP) - Doğru Yol Partisi (DYP) koalisyonundan oluşan Erbakan Hükümeti'dir. Bu süreçte, Başbakan Necmettin Erbakan (Konya, RP), Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller (İstanbul, DYP), Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan (Bursa, DYP), karar alma sürecinde yer almışlardır. İkinci hükümet, 30 Haziran 1997-11 Ocak 1999 tarihleri arasında görev yapan 55. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'dir. Bu hükümet, Anavatan Partisi (ANAP), Demokratik Sol Parti (DSP)

ve Demokrat Türkiye Partisi (DTP) azınlık koalisyonu şeklinde kurulmuş olup Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından dışarıdan desteklenmiştir. III. Yılmaz Hükümeti'nde, Başbakan A. Mesut Yılmaz (Rize, ANAP), Milli Savunma Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İsmet Sezgin (Aydın, DTP), Dışişleri Bakanı İsmail Cem (Kayseri, DSP), karar alma sürecinde yer almışlardır ("Hükümetlerimiz", b.t.). Krizin yaşandığı dönemin bir kısmında TBMM Başkanlığı, 25 Ocak 1996-30 Eylül 1997 tarihleri arasında Mustafa Kalemli; 16 Ekim 1997-18 Nisan 1999 tarihleri arasında Hikmet Çetin yapmıştır ("TBMM Başkanları", b.t.). 30 Ağustos 1994-30 Ağustos 1998 tarihleri arasında Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı; 30 Ağustos 1998-30 Ağustos 2002 tarihleri arasında Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, S-300 Füze krizinin yaşandığı süreçte görevde olan Genelkurmay Başkanlarıdır ("Genelkurmay Başkanları", b.t.).

GKRY'nin aşırı derecede silahlanması karşısında Türkiye'nin karar alma sürecinde yer alan önemli isimleri açıklamalarda bulunmuşlar ve Rum Yönetimini sert bir dille eleştirmişlerdir. Cumhurbaşkanı Demirel, "Türkiye gerek Kıbrıs Türk toplumunu, gerek kendi topraklarına tehdit oluşturabilecek gelişmelere müsamaha etmeyecektir" derken; Başbakan Erbakan, Türk ordusunun gerekirse görevini yapacağını belirtmiştir. Rusya'nın Rumlara silah vererek ekonomisini kurtarmaya çalıştığını belirten Erbakan, "Yunanistan'a da tavsiyemiz boş yere paralarını harcamasınlar" ifadesini kullanmıştır. Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Çiller ise Türk hükümetinin KKTC'nin güvenliğini sonuna kadar korumaya kararlı olduğunu vurgulamıştır ("TSK Gerekirse Görevini Yapar", 1997).

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da GKRY'nin Rus yapımı S-300 füzelerinin satın alınmasını içeren anlaşmaya imza atmasının hemen ardından, 6 Ocak 1997 tarihinde bir açıklama yapmıştır. Yunanistan ile birlikte "Ortak Savunma Doktrini" çerçevesinde, gerek uzun menzilli S-300 uçaksavar füzelerinin satın alınması, gerek adada Yunanistan'ın kullanımı için deniz ve hava üslerinin inşa edilmesi ve gerekse Rus yapımı T-80 tanklarının adaya getirilmesi gayretlerinin, GKRY'nin savunma ihtiyaçlarının oldukça ötesinde olduğuna vurgu yapılmıştır. Rum tarafının silahlanma gayretlerindeki aşırılığa dikkat çeken Türk Dışişleri Bakanlığı, bu faaliyetlerin saldırgan bir amaç taşıdığını, adadaki barış ortamına ve Kıbrıs sorununa çözüm bulma çabalarına zarar vereceğini belirtmiştir. Türkiye, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini tehlikeye atmaya yönelik faaliyetlere göz yummayacağını; kendi topraklarını, askeri imkân ve kabiliyetlerini tehdit eden, Doğu Akdeniz'de Türk-Yunan dengesini bozmaya yönelik gelişmeleri hoş görmeyeceğini açıkça deklare etmiştir. Zorlayıcı diplomasiye örnek teşkil eden Dışişleri Bakanlığının açıklaması, "Kıbrıs Rum tarafı geçmişte de Kıbrıs sorununu silahlı güçle çözmeye çalışmış ancak her defasında hayal kırıklığı ve acıyla karşı karşıya kalmıştır. Rum tarafını bir daha aynı hataya düşmemesi ve adayı öngörülemeyen sonuçları olan

yeni maceralara sürüklememesi konusunda en güçlü şekilde uyarıyoruz." şeklinde bitirilmiştir ("Press Release Regarding The S-300 Missiles", b.t.).

Türkiye'nin millî güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanmasında önemli bir kurum olan Millî Güvenlik Kurulu (MGK) da konuya yönelik bir açıklamada bulunmuş, S-300 füzelerini satın almak için sözleşme imzalayan Kıbrıs Rum Kesimi'ne karşı gerekirse askerî harekât düzenleneceğini açıklamıştır. Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcı İnal Batu, MGK'nın aldığı kararın hemen ardından KKTC'ye gelmiş, Rum kesimine misilleme konusunda kararlı olduklarını belirtmiştir. Öte yandan Türkiye'nin diplomatik girişimleri sonucunda Çin, "CSS-6" ve "CSS-7" tipi füzelerin Rum Yönetimine satışını durdurmuş ve bunu Ankara'ya iletmiştir. Savunma Bakanı Turhan Tayan ise yaptığı açıklamada, "Sorumluluğumuz neyi gerektiriyorsa onu yaparız. 1974'te neyi gerektirdi ve ne yaptık? Aynısını yaparız, gerekirse vururuz" ifadesini kullanmıştır ("Rumları Vururuz", 1997).

Dış politikada karar alma sürecinde yer alanlar arasında önemli bir yeri olan, Dışişleri Bakanı Tansu Çiller ise füze satışı ile ilgili Rusya'ya nota verdiklerini; Rumları füzelerle ilgili olarak cesaretlendiren, yönlendiren ve böylesi saldırgan bir politika yürütülmesinde sorumluluk taşıyan ülkenin Yunanistan olduğunu belirtmiştir. NATO ülkesi olan Yunanistan'ın, Kıbrıslı Rumları alet ettiğini; Türkiye'nin güneyini, Kıbrıs Rum kesimi üzerinden tehdit etmeye çalıştığını, sonuç olarak bölgede istikrarı bozduğunu, tehlikeli ve sorumsuz bir politika izlediğini ifade etmiştir. Rumların önceden olduğu gibi uzlaşma yerine hasmane bir politika izlemeyi kendi çıkarlarına uygun gördüğünü, saldırgan politikalarına kayıtsız kalınmayacağını söyleyen Çiller, "Türkiye, Yunanistan'ı ve Kıbrıs Rumlarını bir kere daha ciddiyetle uyarma ihtiyacını hissetmektedir" ifadesini kullanmıştır ("Ya konmayacak, ya konmayacak", 1997).

Yukarıda belirtilen yetkili ağızlardan yapılan açıklamaların dışında, Türkiye, tepkisini, Rumların S-300 füzelerini satın almaya yönelik görüşmelere başlamasının hemen sonrasında göstermiş; ABD, İngiltere, AB'nin ileri gelen ülkeleri, Birleşmiş Milletler (BM) ve NATO nezdinde girişimlerde de bulunmuştur. S-300 füzelerinin satın alınması ve konuşlandırılmasının, Ada'da ve bölgede gerginliği daha artıracığını, Doğu Akdeniz'deki askeri dengeleri ve Kıbrıs müzakere sürecini olumsuz yönde etkileyeceğini belirtmiş; adı geçen ülke ve kuruluşlardan, Rusya Federasyonu ve Kıbrıs Rum Yönetimi üzerinde etkili olmalarını talep etmiştir ("Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın gündem dışı açıklaması", 1997, s. 9).

Yunanistan-GKRY ikilisinin, füzelerin savunma amaçlı olduğuna dair beyanlarına cevaben Türkiye'den karşı açıklamalar gelmiş, DYP Milletvekili Güreş, 150-160 km.

menzili olan S-300 füzelerinin, Rusya gibi büyük bir coğrafyaya sahip ülkeler için savunma silahı olarak değerlendirilebileceğini; ancak Kıbrıs gibi 80 km. derinliği olan bir coğrafyada doğrudan taarruz silahı niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Füzelerin Kıbrıs'ın güneyine yerleştirilmesi halinde, Silifke-Anamur hattı civarında uçan Türk uçaklarını vurabilecek imkân ve kabiliyete sahip olacağı uyarısında bulunmuştur ("DYP Kilis Milletvekili Doğan Güreş'in S-300 Füzeleri Hakkında Konuşması", 1997, s. 15).

Türkiye'nin uyguladığı zorlayıcı diplomasinin bir diğer ayağı, bizzat KKTC'yi ziyaret ederek birlik ve beraberlik mesajları verme şeklinde gerçekleşmiştir. Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı, ocak ayının ortalarında KKTC'yi ziyaret ederek yetkililerle görüşmüş, S-300 füzelerine seyirci kalınmayacağını, 150-160 km. menzile sahip, çevre ülkelerin hava sahası derinliklerine de nüfuz edebilme kabiliyeti olan bu tür bir silah sisteminin, "savunma silahı" olarak gösterilemeyeceğini belirtmiştir. Rum-Yunan Ortak Savunma Doktrini'nin Rumlar için bir aldatmaca, bir oyun, barış için bir tuzak olduğunu söyleyen Karadayı; doktrinin, barış şartlarındaki sağlayacağı psikolojik desteğin dışında, sıcak bir çatışmada hiçbir geçerliliğinin olmayacağını ifade etmiştir ("Kıbrıs'ta Hareketli Gün", 1997). Diğer yandan Türk Genelkurmay Başkanı'nın KKTC ziyaretine tepki gösteren Yunanistan, misilleme mahiyetinde, Ege'deki Girit ve Meis gibi bazı adalara F-16 ve Mirage-2000 tipi savaş uçaklarını sevk etmiştir ("Kıbrıs'ta Hareketli Gün", 1997). Yunanistan, Türkiye'ye tepkisini, benzer bir şekilde yine göstermiş, Orgeneral İsmail Hakkı Karadayı'nın ardından, Kara Kuvvetleri Komutan Yardımcısı Korgeneral Andonis Dalamangas'ı Ada'ya göndermiştir. Yunan General, Yunan-Rum Ortak Savunma Doktrini sayesinde krizden sıyrılmalarının mümkün olacağını, "Tüm gayretlerin, Yunan-Rum Ortak Savunma Doktrini'nin, bir kriz halinde, yeterli bir şekilde çalıştırılması doğrultusunda sarf edildiğini" belirtmiştir ("Atina'dan Dış Dış Politikası", 1997).

Gerek Türkiye'nin füzeler konusunda tehdit içerikli mesajları, gerekse başlangıçtan itibaren ABD'nin füzelerin konuşlandırılmasına karşı oluşu, silahların adaya getirilmesinin ertelenmesi ile sonuçlanmıştır. ABD, Rus füzelerinin 16 aydan önce adaya gelmeyeceğini bildirmiş ise de, bunun sonrasında Rum tarafı, füzelerin adaya gelişi ile ilgili ayrıca açıklamada bulunmuş; bu durum Türkiye Dışişleri Bakanlığı'nca, "Klasik Yunan-Rum taktiği" olarak algılanmıştır. Türkiye, füze sorununun her ne kadar ertelenmiş izlenimi verilse de "donmadığını" düşünmüş; Rum tarafının, füzelerin konuşlandırılma süresini sonraya bırakmış gibi göstererek, Türkiye, AB ve ABD'den tavizler koparmaya çalıştığını düşünmüştür (Sarıbrahimoğlu, 1997, s. 9).

Gelişmelerin yoğun olarak yaşandığı 1997 yılının ocak ayında, Yunan-Rum tarafının 'Ortak Savunma Doktrini' şeklinde tezahür eden birlikteliğine cevap niteliğinde bir adım atılmış; Türkiye ve KKTC, eş güdümlü olarak tepkisini en üst perdeden göstermiş, iki ülkenin cumhurbaşkanı kamuoyuna ortak bir açıklamada bulunmuştur. Demirel ve Denктаş, 20 Ocak 1997 tarihli Ortak Deklarasyonda, Kıbrıs Rum tarafının ağır silahlanması'nın Kıbrıs Adası'nda ve Doğu Akdeniz'de istikrar ve güvenliği tehdit ettiğini, füzelerin savunma amaçlı olduğu iddiasının ve bir süre adaya ithal edilmeyeceği konusundaki sözde güvencenin anlamsız olduğunu belirtmişlerdir. KKTC'ye yapılan bir saldırının, aynen Türkiye'ye yapılmış bir saldırı olarak telakki edileceği; adanın güneyinde Yunanistan'ın hava ve deniz üsleri kurma çalışmalarının sürmesi halinde, KKTC'de de aynı nitelikte hava ve deniz üsleri kurulması çalışmalarının başlayacağı bildirilmiştir ("Denктаş ve Demirel'in 1997-98 Deklarasyonları", 1998, s. 6).

Füzelerin adaya getirilmesinin ertelendiğinin duyurulmasından, tekrar yoğun gündem konusu olduğu 1998 yılının aralık ayına kadar olan zaman diliminde Türkiye ve KKTC, "dondurulan gerilime" yönelik tepkisini göstermeye ara vermemiştir. Cumhurbaşkanı Demirel, yaptığı bir açıklamada, S-300 füzeleri konusunun, sadece Türkiye'nin değil, Doğu Akdeniz ile ilgilenen her aktörün meselesi olduğunu belirtmiştir. Doğu Akdeniz ülkelerinin tamamını ilgilendiren böylesi bir sorunun, Rusya'yı Akdeniz'e indirme olayı olduğunu söylemiş; Yunanistan'ın, Türkiye ile olan ilişkilerini iç politika malzemesi olarak kullandığını, Yunanlı siyasilerin bunu adeta "sermaye" haline getirdiğini, dolayısıyla Yunanistan'ın "iyi komşuluk imtihanı" vermediğini ifade etmiştir ("S-300'lere Hayır", 1997).

Türkiye ve KKTC'nin beraber ve uyumlu hareket ettiklerinin bir diğer göstergesi, 1998 yılının nisan ayındaki ortak deklarasyon olmuştur. Denктаş'ın 22-24 Nisan 1998 tarihlerinde Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret esnasında, iki Cumhurbaşkanı 23 Nisan 1998 tarihli ortak bir deklarasyon yayımlamışlardır. 20 Ocak 1997 deklarasyonuna atıf yapılarak yapılan yeni deklarasyonda, GKRY'nin, Yunanistan'ın teşvikiyle adayı bir "Helen adası" haline dönüştürme hedefinden vazgeçmediği; Yunanistan-GKRY ikilisinin ağır ve ileri teknolojiye dayanan silah alımlarını sürdürdüğü belirtilmiş, bu durumda Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de artan gerilimin sorumlusunun, GKRY ve Yunanistan olduğuna vurgu yapılmıştır ("Denктаş ve Demirel'in 1997-98 Deklarasyonları", 1998, s. 7).

Türkiye'de 30 Haziran 1997 tarihinde III. Yılmaz Hükümeti'nin iktidara gelmesiyle, dış politikada karar alma sürecinde yer alanlar arasında bir değişim yaşanmıştır. Bununla birlikte, füzeler konusunda atılan adımlarda hiçbir değişiklik olmamış, yeni hükümet, benzer şekilde taviz vermeyen bir tutum sergilemiştir. Dışişleri

Bakanı İsmail Cem; Türkiye'yi, KKTC'yi ve Doğu Akdeniz'i tehdit eden füzelerin, geniş bir bölgedeki NATO savunmasını da etkilediğini belirtmiş, "S-300'ler konusundaki sorumsuzluğu da artık herkesçe anlaşılan Yunan yönetimi, bir gün NATO'dan, ikinci gün AB'den, bir başka gün ABD'den azar işiten, aciz bir konuma düşmüştür." ifadelerini kullanmıştır ("S-300'ler NATO'yu da etkiliyor", 1998, ss. 1-4).

KKTC'ye 25 Temmuz 1998'de ilk kez resmi ziyarette bulunan Süleyman Demirel, füzeler konusuna da değinmiş; Rum Gazeteleri, Demirel'in KKTC ziyaretinde verdiği barış mesajlarını "tehdit" olarak algılamış, "Kıbrıslı Türklere her kim zarar verirse karşısında Türkiye'yi bulacak" ve "Ortak Savunma Doktrini adı altında askeri müdahale hazırlıkları, füzeler, üsler ve maceracı hevesler, gözyaşı ve ıstırap getirir" sözlerine büyük tepki göstermiştir. Yunan televizyonları ise Demirel'in KKTC ziyaretini birinci haber olarak vermiştir ("Demirel, sultanlar gibi karşılandı", 1998, ss. 1-4).

Krizin Sonu: Füzelere 'Dış Dünyadan' Gelen Tepkiler ve Girit Formülü

S-300 Füzelere krizinde Türkiye'ye yakın bir politika takip eden, füzelerin Kıbrıs'a getirilmesine tepki koyan ülkelerin başında ABD gelmiştir. Bununla birlikte, Kıbrıs'ta iki adet üsse sahip olan İngiltere, Almanya, BM, AB, füze buhranının sonlarına doğru gördüğü baskılara boyun eğip GKRY'yi ikna etmeye çalışan Yunanistan, krizin Kıbrıs Adası ile ilgili bölümünün sonlanmasında etkili olmuşlardır. Bu başlık altında, krizin ortaya çıktığı 1997 yılının ocak ayından, krizin yatıştırıldığı 1998 yılının aralık ayına kadar olan zaman diliminde, adı geçen ülkelerin tepkilerine, Rusya'nın yatıştırıcı açıklamalarına, Girit formülünün ortaya atılmasıyla birlikte Rusya ve Türkiye'nin karşı çıkışına yer verilmiştir.

ABD, 1990'lı yıllarda Türkiye ile Yunanistan arasındaki kronik hale gelmiş olan anlaşmazlıkların çözümüne gözle görülür bir katkı sağlayamamıştır. Ancak Ege Denizi'ndeki iki ülke arasında yaşanan Kardak bunalımı ve GKRY'ne Rus yapımı füzelerin yerleştirilmesini amaçlayan S-300 Füzelere krizi gibi, hızlı ve aniden başlayan, kısa süreli seyir takip eden sorunlarda varlığını hissettirmiş, statükonun bozulmasına meydan vermemiş, anlaşmazlıkların çözümünde etkin rol oynamıştır. Kıbrıs sorununun seyrinde Türkiye'den farklı bir politika izleyen ABD, Kıbrıslı Rumların 1997 yılının ocak ayında Rusya'dan S-300 füzeleri almak için anlaşma imzalamaları sonrasında, Türkiye'nin takip ettiği politikaya yakın bir tutum takınmıştır. S-300'lerle birlikte Rus uzmanların ve radar sistemlerinin de adaya gelecek olması, Rusya'nın bölgedeki gelişmeleri takip etme imkânına kavuşma olasılığı ABD'yi kaygılandırmıştır. Rusya'nın Doğu Akdeniz'de etkinliğinin artmasından endişe eden ABD, Rum tarafını füzelerin adaya yerleştirilmemesi konusunda ikna etmeye çalışırken, çıkarı gereği Türkiye'nin kullandığı politik

söylemlere başvurmuş, adada 24 yıldır çatışma olmadığını, istikrarın devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir (Uzgel, 2002, ss. 292-294).

ABD, Rus yapımı füzelerin adaya getirilme düşüncesine ilk resmi tepkisini nota vererek göstermiştir. GKRY Dışişleri Bakanı Alekkos Mihailides, ABD'nin ve adını vermediği bir başka Avrupa ülkesinin, S-300'ler konusunda kendilerine nota verdiğini açıklamıştır. Uyarılara aldırış etmeyen Rum Yönetimi, bu tarz notalara, "silahlanma programlarının, saldırı değil, savunma amaçlı olduğu" ve "adada 'işgal' niteliğindeki durum devam ettiği sürece bu programların da devam edeceği" şeklinde cevap vereceklerini önceden deklare ettiklerini söylemiştir ("S-300'ler Gündemde", 1997). ABD'nin, S-300 füze sisteminin, Kıbrıs'ta aşırı silahlanma düzeyinin daha da artmasına yol açacağını belirten notası basında yer almış; haberde füzelerin, adada askeri denge değil, askeri bir denklem oluşturacağına vurgu yapılmıştır ("ABD Yine Uyardı", 1997). ABD Dışişleri Bakan Müsteşarı John Kornblum'un, Washington'daki Atina ve Lefkoşa büyükelçiliklerine yollanan protestoda ise füze sistemlerinin alımıyla ilgili sözleşmenin iptal edilmesi istenmiştir ("Savaş Tamamları", 1997).

ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi Kenneth Bill de konuyla ilgili açıklamada bulunmuş, ABD'nin Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasını, bölgede istikrar ve güvenlik istediğini belirtmiştir. ABD'nin İsrail ve Ürdün'e hava savunma sistemleri satmasıyla, Rumların S-300 füze sistemlerine sahip olması arasında fark olduğuna vurgu yapmış; geleneksel olarak Kıbrıs'ın Ortadoğu'dan ayrı olduğunu, ancak füze sistemlerinin alımıyla Kıbrıs'ın stratejik açıdan "Ege'ye taşındığını" belirtmiştir ("Cavanagh Bölgeye Geliyor", 1997).

S-300'lerle ilgili gerginlik sürerken ABD'nin uyguladığı baskılar sonuç vermiş, GKRY lideri Glafkos Klerides, adada mekik diplomasisi yapan ABD Dışişleri Bakanlığı Güney Avrupa İşleri Sorumlusu Carey Cavanaugh'e, füzelerin 16 aydan önce adaya getirilmeyeceğinin güvencesini vermiştir ("Kıbrıs'ta Hareketli Gün", 1997).

1997 yılının ocak ayında ABD cephesinden konuya ilişkin, yukarıda belirtilen açıklamalar yapılmış olsa da ABD'nin diplomatik girişimleri azalmamış, Pentagon Sözcüsü Kenneth Bacon, Rus yapımı füzelerin adada konuşlandırılmasının "kışkırtıcı" olduğunu, performansı yüksek olan bu tür silahların Kıbrıs'a ya da bölgeye yerleştirilmesine karşı olduklarını açıklamıştır. Sadece Kıbrıs değil, Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmazlıkların tümünün barışçı yollarla çözülmesinden yana olduklarını belirtmiştir ("S-300 Füzelere Karşıyız", 1997). ABD'nin ısrarlı reaksiyonu Rum basınında da yer almış, Haravgi ve Fileleftheros Gazeteleri, ABD'nin füzelerin konuşlandırılması konusunda sert tepkisini dile

getiren açıklamalarda bulunmuşlardır ("Rusya, tepkileri yatıştırma çabasında", 1998, s. 4).

ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi Kenneth Brill, 18 Ağustos 1998'de Klerides ile görüşme yapmış, füzelerin adada gerilimi tırmandırdığını ve çözüm çabalarını karmaşık hale getirdiğini söylemiştir. ABD Başkanı Bill Clinton ise Amerikan Kongresine yolladığı Kıbrıs raporunda, S-300 füzeleriyle ilgili anlaşmanın iptal edilmesini Kıbrıs Rum tarafından istediğini belirtmiştir ("Clinton S-300'lerin iptalini istedi", 1998, s. 5).

ABD, 1998 yılının sonlarına doğru Yunanistan'ı devreye sokarak gelecek vadeden bir diplomatik girişimde bulunmuştur. ABD Başkanı Bill Clinton'ın Kıbrıs Özel Temsilcisi Richard Holbrooke, füzelerin Kıbrıs'a konuşlandırılmaması konusunda Atina'dan Rum yönetimine baskı yapmasını istemiştir ("Holbrooke'tan Atina'ya S-300 notası", 1998, s. 12).

Dış politika açısından ABD'ye yakın bir politika izleyen İngiltere de Yunanistan-GKRY ikilisine tepki göstermiş, füzelerin alımı gibi eylemlerin Kıbrıs sorununun çözümüne yardımcı olmayacağını belirtmiş, 9 Ocak 1997'de Rum Yönetimine nota vermiştir ("İngiltere de Nota Verdi", 1997). Diğer taraftan İngiliz The Daily Telegraph Gazetesi, Rum Yönetiminin, füze alımını iptal etmek yerine, füzelerin adada 16 ay boyunca konuşlandırılmayacağına ilişkin karar aldığını belirterek; Rumların aslında uluslararası topluma "eğer Türkleri kabul edilebilir bir anlaşmaya ikna etmezseniz füzeleri konuşlandıracağız" mesajı verdiğini, bunun "akılsızca ve ters bir tavır" olduğunu iddia etmiştir ("Füzelerin Gölgesinde 16 Ay", 1997).

Krizin sonlarına doğru gelindiğinde, Rum yetkililer, Kıbrıs'ta uzun yıllar egemenlik kuran ve bölgede hala iki adet üssü bulunan İngiltere ile de temasta bulunmuşlardır. Rum Dışişleri Bakanı Yannakis Kasulides, 6 Kasım 1998'de, Londra'da İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook ile görüşmüştür. Cook, Rum Kesiminin AB'ye üyelik görüşmelerinde sağlanan ilerlemeden memnun olduğunu belirtirken; aynı zamanda bölgede silahlanmada artış karşısında uluslararası toplumun endişesini dile getirmiş, kendilerinin S-300 füzelerinin GKRY tarafından alımının vazgeçilmesinden yana olduklarını belirtmiştir ("Rumlarda S-300 Pişmanlığı", 1998, s. 7).

İngiltere, füzelerle ilgili olumsuz yaklaşımını sürdürmüş, S-300 füzelerinin konuşlandırılmasının kesinlik kazanması halinde, adadaki İngiliz radarlarına yakın bölgelere yerleştirilmemesi konusunda Rum Dışişleri Bakanlığına yoğun baskı yapmıştır. Tharros isimli Rum gazetesinin haberinde, İngilizlerin S-300 füze sistemlerinin radarlarını parazitleyerek etkisiz duruma getirmek için, Trodos,

Piskopu ve Dikelya'da bulunan radarlarını özel mekanizmalarla güçlendirdiklerini belirtmiştir ("İngilizler S-300 Radarlarına Parazit Yapacak", 1998).

Uluslararası kuruluşlar bağlamında, önde gelen amaçlarından biri savaşları ve barışa yönelik tehditleri önlemek olan BM, krizin ortaya çıkmasından ve gündem olmasından önce konuya yönelik bir uyarıda bulunmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 23 Aralık 1996 tarihinde Kıbrıs Rum tarafının yüksek teknoloji ürünü silah getirerek Ada'yı haddinden fazla bir şekilde silahlandığı konusunda duyduğu endişeyi belirten bir karar almıştır (United Nations Security Council Resolution 1092, 1996: 2). GKRY'nin S-300 füzeleri ilgili aldığı karar, AB nezdinde de tepkiyle karşılanmıştır. Ocak 1997 itibarıyla Dönem Başkanı olan Hollanda, AB adına duyulan endişeyi bir nota ile Rum tarafına bildirmiştir ("ABD Yine Uyardı", 1997).

Yukarıda belirtildiği gibi, Batı'nın Türkiye'yi destekleyen açıklamalarına Yunanistan'dan itiraz gelmiş, Yunanistan Dışişleri Bakanı Theodoros Pangalos, Batı'nın kendi çıkarları için Türkiye'yi desteklediğini ileri sürmüştür. Bu konudaki düşüncesini, "Batı'nın güçlü menfaatlerinin olduğu bölgelere (Ortadoğu, Orta Asya ve İran Körfezi gibi petrol kaynaklarına sahip bölgelere) yapılacak bir askeri müdahalede Türkiye önemli bir rol oynayabilir. Aynı zamanda, Batı için önemli bir pazar oluşturan Türkiye'de değerlendirilmemiş üretim imkânları da bulunmaktadır. Batı bu yüzden Türkiye'yi desteklemektedir." şeklinde ifade etmiştir ("Pangalos İyi Atıyor!", 1997).

1998 yılının sonlarına doğru, uluslararası kamuoyunun baskısı karşısında direnmenin anlamsız olduğunu fark eden Yunanistan, bu durumun Kıbrıs sorununun çözümünü ve GKRY'nin AB üyelik sürecini olumsuz etkileyeceğini düşünmüş; 1998 yılının aralık ayında yoğun olarak GKRY'ye baskı yapmaya başlamıştır. Bununla ilgili bir haberi geçen Rum Haravgi Gazetesi, Yunanistan'ın AB nezdindeki Komiseri Hristos Babutsis'in, "son günlerde S-300 füzeleri konusunda yaratılan gürültü, Ortak Savunma Doktrini ve siyasi seçeneklerin güvenilirliğini kuşkuya düşürüyor" şeklindeki ifadesine yer vermiştir. Babutsis, Kıbrıs sorununun, "yeniden gerçek uluslararası boyutuna" oturtulmasına vurgu yapmıştır ("Babutsis:Kıbrıs Sorunu Yeniden Gerçek Rayına Oturtulmalı", 1998).

Diğer yandan AB'nin önde gelen üyelerinden olan Almanya, füze krizi sürecinde GKRY'ye tepki gösteren ülkelerden biri olmuştur. 1998 yılının yaz mevsimi için uyarıda bulunan Alman Hükümetinin aldığı karar, Rum kesiminde yayımlanan Haravgi Gazetesi'nde haber olmuştur. Gazete, "Alman hançeri" başlıklı manşet haberinde, S-300 füzelerinin 1998 yılının sonbaharında konuşlandırılmasının planlanmasından ötürü, Alman Dışişleri Bakanlığı'nın sonbaharda Kıbrıs'a gitmeyi

planlayan vatandaşlarının dikkatli olmalarını istemesini haber yapmıştır ("Almanya'dan turistlere S-300 uyarısı", 1998, s. 4).

Diplomatik temasların arttığı, GKRY'ye yoğun baskıların yapıldığı aralık ayında, Almanya'nın Kıbrıs Özel Temsilcisi Detlev Graf zu Rantzau, adaya gelerek Rum Yönetimi Başkanı Klerides ile görüşmüş, Alman hükümetinin S-300 füzeleriyle ilgili endişelerini dile getirmiştir. Görüşmede konuyu AB sürecine de getirerek, Almanya'nın, "S-300'ler konusunun gerek Kıbrıs gerekse AB ilişkileri açısından en yararlı şekilde çözümlenmesinden yana" olduğunu belirtmiştir ("S-300'lerden endişe duyuyoruz", 1998, s. 2). Almanya'nın Kıbrıs Özel Temsilcisi, S-300 füzelerinin adanın güvenliğini artırmayacağını da söylemiş, düşüncelerini, "Güney Kıbrıs tepeden turnağa silahlansa bile, kararlı bir düşmanın askeri saldırısı durumunda kendini savunamayacaktır." şeklinde ifade etmiştir. Zu Rantzau, füzelerin Ada'da konuşlandırılmasının, AB'ye tam üyelik görüşmelerinin havasını da etkileyeceğini belirtmiştir ("Atina ile Lefkoşa Anlaşamıyor", 1998).

Füzelerin Kıbrıs Adasına getirilmemesi yönünde GKRY'ye uluslararası toplumdan gelen baskıların yanında, "içten" gelen bir zorlamanın da etkisi büyük olmuştur. Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis, S-300'lerin Kıbrıs'ta konuşlandırılmaması yönünde bir mesaj göndermiş, bu haber Rum televizyonu RİK'te yayımlanmıştır. Simitis; "bölgedeki gelişmeler", "ABD'nin aleni tepkisi", "Türkiye'nin ikazları", "AB'ye üyelik süreci ve AB'nin tavrı" ana başlıkları altında, S-300'lerin adanın güneyine getirilmesine karşı olduğunu ifade etmiştir. Yunanistan Başbakanının kesin tavrına, Yunan Dışişleri Bakanı Teodoros Pangalos ve Savunma Bakanı Akis Cahoçopulos da katılırken; GKRY lideri Klerides, S-300'lerin savunma için hala gerekli olduğu görüşünü savunmuştur ("Klerides'e hiç beklemediği bir taraftan S-300 darbesi", 1998, s. 6).

Konuya, eski Yunanistan Dışişleri Bakanı Mihalis Papakonstantinu da dahil olmuş, Rum Simerini Gazetesi'nin haberine göre Papakonstantinu, Akdeniz'de herhangi bir füzenin ve özellikle Rus füzesinin konuşlandırılmasına ABD ve AB'nin onay vermeyeceğini belirtmiştir. Papakonstantinu'ya göre, füzelerin yerleştirilmesi siyaseti, Kıbrıs sorununda arzu ettikleri çözüme aykırı olduğu gibi, "birleşik devlet" düşüncesine de terstir ("Papakonstantinu Daha Gerçekçi Konuştu", 1998).

Başka bir yönden, gündemle ilgili açıklamalar Rus The Moscow Times Gazetesi'nde de yer bulmuştur. Gazetede, Yunanistan'ın, füzelerin Kıbrıs'a yerleştirilmemesi konusunda Rum kesimine yaptığı baskılara yer verilmiş; yaşanan gelişmeler, "Klerides hala direniyor... Ancak sonuçta kabul edecek" şeklinde ifade edilmiştir ("Yunanistan'dan Klerides' S-300 baskısı", 1998, s. 12). Aynı gazete, üst düzey bir Yunan diplomatın verdiği bilgiyi haber yapmış; Yunanistan'ın, S-300'lerin Ada'ya getirilmeyip Girit'e yerleştirilmesi konusunda Kıbrıs Rum lideri Glafkos Klerides'e

çok yoğun baskı yaptığını yazmıştır. Ayrıca çıkan yazıda, S-300'lerin savaş alanında denenmediği, bilgisayar sistemlerinin eski ve sürekli sorun çıkardığı, füzeleri kullanacak Rum ve Yunan ekiplerin bir yılı geçen bir süre Rusya'da eğitim almasına karşın, bunun yetersiz olduğu belirtilmiştir ("Atina ile Lefkoşa Anlaşamıyor", 1998).

Diğer yandan, füzeler konusunda "razı olması gereken" aktör konumunda olan GKRY, 1998 yılının temmuz ayından yılsonuna kadar olan zaman diliminde, içeriden ve dışarıdan yoğun baskılara maruz kalmıştır. Atina'nın, kriz başlangıcındaki politikasını değiştirmek zorunda kalması sonrasında, GKRY içinde füzelerin konuşlandırılması konusunda ikilik baş göstermiştir. Bunları aşağıdaki gibi örneklendirmek mümkündür.

Kıbrıs Gazetesi, Rum kesimindeki diplomatik kaynaklara dayanarak verdiği haberde, Klerides'li Rum Yönetiminin, füzeler konusunda inatçı ve ısrarlı tutumunu sürdürmesi halinde bazı ülkelerin kendisine ambargo uygulayabileceğini, KKTC'nin tanınmasının da muhtemel gelişmelerden biri olabileceğini belirtmiştir ("S-300'ler NATO'yu da etkiliyor", 1998, ss. 1-4). Birleşik Demokratlar Partisi Başkan Yardımcısı Mihalis Papapetru ise, füzelerin getirilmesinin ertelenmesinin sorunu çözmediğini, dolayısıyla sorunun yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ve Atina'nın kaygılarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir ("Birleşik Demokratlar Başkan Yardımcısı Mihail Papapetru", 1998). Aralık 1998'de Rum gazetelerinde, füzelerin GKRY'nin ısrarı doğrultusunda Güney Kıbrıs'ta mı, Yunan hükümetinin isteği doğrultusunda Girit Adası'nda mı konuşlandırılacağı konusundaki tartışmalar geniş yer bulmuştur ("S-300'ler kazanı kaynamaya devam ediyor", 1998, s. 8). Atina'nın uyarılarının dikkate alınması yönünde bir diğer girişim, AKEL Partisi Genel Sekreteri Dimitris Hristofyas'den gelmiştir. Rum Haravgi Gazetesinde çıkan haberde, Hristofyas, S-300'ler konusunda Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis ile bir görüşme yapılması gerektiğini belirtmiş, düşüncelerini, "zaman geçtikçe ve olaylar geliştikçe, bu gereklilik daha da büyüyor, çünkü durum açıklık kazanacağına daha da karışık bir duruma geliyor" şeklinde belirtmiştir. Ayrıca AKEL Meclis Grup Sözcüsü Andrea Hristu, S-300'lerin, Kıbrıs halkına ve siyasete zararına olan bir sorun haline geldiğini, Kıbrıs sorunuyla ilgili bütün görüşmeleri gölgelediğini, Kıbrıs'ı emsali görülmemiş bir şekilde yalnızlığa sürüklediğini belirtmiştir ("Hristofyas: Simitis ile S-300'ler Konusunda Görüşme Şart", 1998).

Yukarıda belirtildiği şekilde Atina'nın kaygıları GKRY'de karşılık bulmuş, füzelerin Girit'e geçici olarak yerleştirilmesinin şartlı olarak kabul edildiği yönünde haberler çıkmıştır ("Atina ile Lefkoşa Anlaşamıyor", 1998). Diğer yandan GKRY kendi içinde ikileme düşmüş, bir yandan S-300 füzelerinin konuşlandırmasını isterken, diğer

yandan AB üyelik süreci ve Kıbrıs sorununun çözümünün riske girmesini dikkate almak zorunda kalmıştır. Rum Yönetiminin AB'ye üyelik görüşmelerini yürüten heyetin başkanı olan Yorgo Vasiliu, S-300 füzelerinin, AB üyelik sürecini olumsuz etkilediğini belirtmiştir ("Vasiliu:S-300'ler AB Üyeliğini Etkiliyor", 1998).

Rum Yönetiminin, iç ve dış baskılara rağmen, füzelerin Kıbrıs Adası'na yerleştirilmesi yönündeki son teşebbüsü, Birleşmiş Milletlerin devreye sokulması girişimi olmuştur. Rum Haravgi Gazetesinde çıkan bir haberde, Rum Hükümeti Klerides'in S-300 füzelerinin Güney Kıbrıs'ta konuşlandırılması, ancak Birleşmiş Milletler'in denetimine verilmesi yönünde yaptığı önerinin ABD tarafından olumlu karşılanmadığı belirtilmiştir. Washington'un füzelerin Girit'e konuşlandırılmasına daha sıcak baktığı ifade edilmiştir ("S-300'lere Nihai Formül Aranıyor", 1998).

GKRY'de Girit formülü kararı ağırlık kazanınca siyasi partiler de açıklamalarda bulunmuş, hükümet içinde görüş ayrılıkları iyice su yüzüne çıkmıştır. Sosyal Demokrat Hareketi (EDEK) Partisi Başkanı Vasos Lissarides, Yunanistan'ın S-300 füzeleriyle ilgili kararın değiştirilmesini, "dahil olmak istemediği bir savaşa yol açacakları için değil, Kıbrıs'ın Avrupa sürecini olumsuz etkileyeceği için" istediğini söylemiştir. Lissarides, Avrupa sürecinin bir savunma sisteminin konuşlandırılmasıyla durdurulamayacağını belirtmiş; S-300 füzeleri konusunun askeri değil, siyasi bir mesele olduğunu, füzelerin Güney Kıbrıs'ta konuşlandırılmaması durumunda EDEK'in hükümetten ayrılmasının kesin olduğunu vurgulamıştır. AB üyelik müzakereleri heyet başkanı ve Birleşik Demokratlar Hareketi (EDİ) Partisi Başkanı Yorgo Vasiliu ise, S-300 füzeleriyle ilgili kararın ulusal çıkarlara hizmet etmesi gerektiğini; Rum ulusal çıkarlarının, füzelerin Kıbrıs'a konuşlandırılmamasını gerektirdiğini ifade etmiştir ("Lissarides Hükümetten Çekilmeye Kararlı", 1998).

Yukarıda belirtilen gelişmelerden anlaşılacağı üzere, aralık ayındaki yoğun tempo, S-300 füzelerinin Kıbrıs yerine Girit'e konuşlandırılmasına karar verilmesiyle sonuçlanmıştır. Yunanistan'ın baskısıyla aldığı kararı tek başına göğüslemek durumunda kalan GKRY Başkanı Glafkos Klerides'e kamuoyundan ve muhalefetten yoğun eleştiriler gelmiştir. Rum Fileleftheros Gazetesi, bu durumu Klerides'in ifadesiyle, "bu kararın sorumluluğunu üstleniyor ve bu kararın alınmasında tek ve mutlak ölçütün, Kıbrıs halkının ve Helenizmin çıkarlarının hayrına olması olduğunu vurgulama zorunluluğunu hissediyorum... Bu kararın ulusal meselemize sonuç alıcı şekilde hizmet ettiği inaniyorum." şeklinde haber yapmıştır ("Fatura Klerides'e kesildi", 1998, s. 16).

Yeri gelmişken, Yunanistan'ın baskısına karşın Başpiskoposluğun, füzelerin adaya yerleştirilmesinde ısrarlı olduğunun da altı çizilmelidir. Rum Mahi Gazetesi'nin haberine göre, Başpiskopos Hrisostomos, S-300 füzeleri konusunda "az konuşulup

çok iş yapılması" gerektiğini belirtmiş, "intikam için değil de düşmanımızın sayı üstünlüğünü etkisiz duruma getirebilmek için silahlara ihtiyacımız vardır... Eğer Türk yasallaşmayı ve kalıcı olmayı başarır o zaman bütün Kıbrıs büyük tehlike ile karşı karşıyadır. Bütün halkın seferber olması gerekir..." ifadelerini kullanmıştır ("Başpiskopos: Bize Silah Gerekli", 1998). Bununla birlikte, GKRY açısından füze krizinin siyasi anlamı, kontrollü bir gerginlik çıkarılması, bu doğrultuda AB üyelik sürecinin devamı ve hızlandırılması şeklinde tecelli etmiştir (Öztürk, 1999, ss. 146-147).

Füzeler yoluyla Doğu Akdeniz'deki pozisyonunu sağlamlaştırmak isteyen Rusya, krizin başlarında silahların alınmasının egemen bir ülke olan GKRY'nin doğal hakkı olduğu yönünde açıklamalar yapmıştır. Bu yaklaşım Rum basınında da kendisine yer bulmuştur. Rusya'nın Rum Yönetimi nezdindeki Büyükelçisi, başta ABD ve AB olmak üzere gelen tepkileri yatıştırmaya çalışmış, durumu, "iki bağımsız ve egemen devlet arasında normal alışveriş ve normal işbirliği" şeklinde ifade etmiş, "yapay gürültü çıkarılmamasını" istemiştir ("Rusya, tepkileri yatıştırma çabasında", 1998, s. 4).

Rusya, ilerleyen safhada Girit formülünün ortaya atılmasıyla, kendi yapımı füzelerin ABD kontrolü altına geçeceğinden endişe duymuştur. Rum radyosu, Rus diplomatik kaynaklara dayanarak paylaştığı haberde, Rusya'nın füzelerin Girit'e konuşlandırılması fikrine karşı olduğunu, NATO'ya ve özellikle ABD'ye teslim edilmesine bilhassa karşı çıktıklarını bildirmiştir ("Ve S-300'ler Girit'e...", 1998, s. 12).

Bu arada aralık ayında Rus basınında yer alan bir haberde, başlangıçtan itibaren S-300 füzelerinin, adayı Türk askerinden arındırmak, Rum tarafının AB'ye üye olma sürecini hızlandırmak için kullanıldığı iddia edilmiştir. Rus Gazetesi Sevodniya, füzelerin adaya yerleştirilmesinin Rumlar için bir amaç değil, araç olduğunu öne sürmüştür. Rumların füzeleri satın alırken amaçlarının, füzeleri bahane ederek Kıbrıs'ın askersizleştirilmesini gerçekleştirmek, Türk birliklerinin adadan çekilmesi propagandasına destek sağlamak olduğunu ileri sürmüştür. Başlangıçtaki asıl amacın füzelerin adaya yerleştirilmesi olmadığını, amacın süreç içerisinde "S-300'lerden vazgeçerek Rum kesiminin AB üyeliği yolunun açılmasına" dönüştüğünü belirtmiştir. Gazete, Yunanistan'ın, "Rum Kesimi'nin AB'ye kabul edilmesinin önem derecesinin S-300'lerin önünde olduğu" varsayımını kullanarak Rum Lider Glafkos Klerides'i ikna ettiği görüşüne de yer vermiştir ("S-300'lerin Adaya Yerleştirilmesi Rumlar için Amaç değil, Araçtı", 1998).

'Sıcak' geçen aralık ayında Türkiye, diğer faktörlerle birlikte, tehdit ve ikna edici bir diplomatik dil kullanarak füzelerin Kıbrıs'a yerleştirilmemesini sağlamasına karşın, Girit çözümünden memnun olmamıştır. KKTC'de ise bir yandan füzelerle

ilgili gelişmeler takip edilirken, diğer yandan milletvekili genel seçimi yapılmıştır. GKRY'nin Rusya'dan sipariş ettiği S-300 füzelerinin Girit Adası'nda depolanması ya da konuşlandırılmasına Türkiye Dışişleri Bakanlığı'ndan itiraz gelmiş, bunun Türk-Yunan ilişkilerinde yeni sıkıntılar yaratabileceği belirtilmiştir ("Türkiye'de Girit sıkıntısı", 1998: 12). KKTC'de 6 Aralık 1998'de yapılan Milletvekili Genel Seçiminin ardından, CTP Genel Başkanı Mehmet Ali Talat, partisinin oylarındaki azalışı; Kıbrıs sorunundaki sürecin tıkanmasına, çözümsüzlüğe ve S-300 füzelerinin konuşlandırılmasına yönelik tartışmaların toplumda doğurduğu endişeye bağlamıştır ("Talat: Sol Oylar Sağa Kaydı", 1998).

Sonuç olarak, GKRY Ulusal Konseyi'nin, S-300 füzelerinin Kıbrıs'a konuşlandırılmaması yönünde aldığı karar, Yunanistan dahil, ABD, AB ve İngiltere tarafından olumlu karşılanmıştır. Yunanistan Başbakanı Kostas Simitis kararı, "Yunan Hükümeti tarafından tamamıyla desteklenen bir karar" olarak değerlendirmiş, Kıbrıs'ta gerilimin devam etmesinin Türkiye'nin çıkarlarına hizmet edeceğini, ancak Yunanistan-GKRY arasındaki ortak savunma doktrini çerçevesinde işbirliğinin süreceğini bildirmiştir. ABD, füzelerin Kıbrıs'a konuşlandırılmaması kararını memnuniyetle karşılamış ve desteklemiş, adada gerilimi azaltacağı için Rum tarafını övgüye layık görmüştür. İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook, "bu karar, bölgedeki gerginlikleri azaltmaya yönelik, İngiltere'nin de değerli bir rol oynadığı uluslararası çabalara önemli bir katkıdır." ifadeleriyle hoşnut olduğunu ifade etmiştir. AB, füzelerin Kıbrıs'a konuşlandırılmaması kararı hakkında duyduğu memnuniyeti ifade etmiş, dönem başkanı Avusturya Dışişleri Bakanı Wolfgang Schessel, alınan kararda Rumların AB'ye katılma arzusunun etkili olduğunu, ayrıca kararın bölgedeki istikrara önemli katkısının olacağını belirtmiştir ("Füze memnuniyeti", 1998, s. 16).

Uzun süre tartışmalara neden olan S-300 füzeleri, Rus subayların nezaretinde Mart 1999'da Girit adasına taşınmış, Yunan hava savunma sistemleriyle koordineli bir şekilde çalışmasına yönelik faaliyetler başlatılmıştır. Ayrıca altyapı işlemlerine nezaret eden ve bu nedenle uzun süre kalmaları beklenen Rus uzmanlar, Yunan meslektaşlarıyla Yunanistan'ın hava savunması için işbirliği içerisinde bulunmuşlardır ("S-300'ler, Girit'te operasyona hazır duruma getiriliyor", 1999, s. 18.)

Burada işaret edilecek bir nokta, Türkiye açısından füzelerin Kıbrıs'ın güneyine veya Girit'e konuşlandırılması bakımından bir fark olmadığıdır. Zira her iki durum, Türkiye'ye yönelik hasmane bir davranış içermiştir. Bununla birlikte, füzelerin, krizin vuku bulduğu yıllar itibarıyla NATO ve AB üyesi olmayan Kıbrıs'ın yerine, Girit'e konuşlandırılması, buhranın AB ve NATO üyesi bir ülkenin toprağına taşınması anlamına gelmiştir. Ayrıca ara formül olarak gösterilen Girit çözümü,

NATO ve ABD'nin kabul edeceği veya sineye çekeceği bir durum olmamıştır (Öztürk, 1999, s. 148).

Sonuç

Zorlayıcı diplomasi stratejisi, bu stratejiyi uygulayan devletin gücünün, hedef devletin gücünden daha fazla veya en azından ona denk olduğu durumlarda tercih edilir. Çatışmaya varan güç kullanma örneklerinden farklı olarak; askeri, siyasi, ekonomik ve toplumsal maliyeti düşüktür.

Türkiye, S-300 Füzeleri Krizi süresince jeopolitik ve jeostratejik boyutta kaygı ve güvenlik endişesi duymuş, Doğu Akdeniz'de güç dengesinin korunmasını hedeflemiş, bu doğrultuda statükocu ve neorealist bir yaklaşım sergilemiştir. Türkiye, Yunanistan-GKRY ikilisine karşı izlediği politikada birden fazla yöntem başvurmuş, gözdağı vermeye yönelik bir dış politika takip etmiş, aynı zamanda bu ikilinin girişimlerine aynı düzeyde karşılık vermiştir. Krizin kaynağının, salt bir savunma ihtiyacı olmadığını belirtmiş, bölgedeki istikrarı ve dengeleri bozan girişimlere taviz vermediğini açıklamıştır. Dış politikada karar alıcılar gerek sözlü beyanatlar vererek gerek KKTC'yi bizzat ziyaret ederek gerekse ortak deklarasyonlara imza atarak, koordine içinde hareket etmişlerdir.

Türkiye, S-300 Füzeleri Krizinde hedef ülkelere inandırıcılığını ve kararlılığını açık bir şekilde göstermiş, taleplerini net bir şekilde, yanlış anlaşılmaya meydan vermeden ifade etmiştir. Bunalım süreci içinde, Türkiye'de bir hükümet değişikliği yaşanmış olmasına karşın, karar alıcılar tarafından isabetli ve kesin kararlar verilmiş, karar alma bürokrasisi uyumlu yönetilmiştir. Aynı zamanda Türkiye ve KKTC arasında siyasi, ekonomik ve askeri anlamda bütünleşmeye gidilmiştir.

Diğer taraftan Türkiye, sorunu; ABD, İngiltere, AB'nin ileri gelen ülkeleri, BM ve NATO nezdinde girişimlerde bulunarak uluslararası alana da taşımıştır. Bu bağlamda uluslararası desteğin, hedef devletlerin (Yunanistan-GKRY ikilisi) yanında değil, zorlayıcı devletler (Türkiye ve KKTC)in yanında yer alması, uygulanan stratejinin başarısında rol oynamıştır.

Kamuoyu, yönetimleri denetlemekte ve 'dördüncü güç' olarak tanımlanmaktadır. Kamuoyunun biçimlenmesi ise medya kanalıyla olmaktadır. S-300 Füzeleri Krizi, Türkiye ve özellikle KKTC basınında geniş yer bulmuş, bunalım iki ülkenin ulusal kamuoyuna yansımıştır. İktidar-muhalefet ayrımı gözetilmeksizin sorun iki devlet tarafından sahiplenilmiştir. Krizin patlak vermesinden, sonlanmasına kadarki süreç içerisinde, KKTC basını konuyu çok yönlü bir bakış açısıyla ele almış, yerinde ve zamanında içerikler paylaşarak haber ve bilgi verme işlevini yerine getirmiştir. İç politika bağlamında bir yandan hükümet yetkililerinin ve siyasi parti liderlerinin

değerlendirmelerine yer verirken, diğer yandan anavatan Türkiye'nin güç kullanma tehdidi içeren beyanlarını haber yapmıştır. Bununla birlikte; ABD, İngiltere, Yunanistan, GKRY, Rusya, Almanya ve AB gibi, konuya müdahil olan pek çok aktörün krize ilişkin yaklaşımlarını takip ederek, gelişmeleri, tarafsız ve etraflıca değerlendirmiştir.

Sonuç olarak, Türk dış politikasını 1960'lardan bu yana en çok meşgul eden konu Kıbrıs meselesi olmuştur. Türkiye ile Yunanistan ilişkileri ise çalkantılı, çoğu kez gergin bir tarihsel seyir takip etmiştir. Ege ve Doğu Akdeniz'de kronik sorunlar yaşayan iki devlet, aynı zamanda NATO üyesidir. Bu bağlamda, yukarıda belirtilen ve geçmişte yaşanan diğer dış politika gelişmeleri hesaba katıldığında, orta büyüklükte bir devlet olan Türkiye'nin, zorlayıcı diplomasi tür ve stratejilerini sonraki olası gerginlik durumlarında sıkça tecrübe edeceği öngörülebilir.

Extended Abstract

Foreign policy, in general terms, shows the basic path that a state will follow in its international relations. It also establishes the goals and tasks of diplomacy. Diplomacy, on the other hand, includes means, methods and other practical measures for the realization of foreign policy. It aims to carry out the relations between states through peaceful means and means, through negotiations. The study focuses on how Türkiye's coercive diplomacy contributes to the resolution of the crisis, how the TRNC press covered the perceived threat from its neighbor, whether Türkiye and the TRNC act together in the face of the common problem caused by the Greece-Greek Cypriot Administration duo, and what kind of role regional and global actors play in the resolution of the crisis. The S-300 Missile Crisis is a development that is not limited to a tension between Türkiye -TRNC and Greece-Greek Cypriot Administration, caused by the excessive armament of the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus. At the heart of the crisis lies the fact that Greece and the Greek Cypriot Administration have increased their armament efforts by cooperating not only on the S-300 missiles but also on different issues within the scope of the 'Common Defense Doctrine'.

The uncompromising and clear reaction of the USA, which is a global power, to the deployment of missiles was due to the fact that the missiles were Russian-made. During the Cold War period, the leader of the opposite pole, the Russian Federation, which is not a member of NATO, was opposed to gaining an active position in the Eastern Mediterranean, where it has historical ambitions. From the beginning to the end of the crisis, there was no change in the policy pursued by the West regarding the S-300 missiles, and they showed their opposition to the missiles with the same determination. At the end of the process, the Greek Cypriot Administration and especially its leader Clerides were not supported by the

international community, including Greece, with whom they embarked on the Collective Defense Doctrine, and were pushed into isolation.

After the Cyprus Peace Operation in 1974, the Greek Cypriot Administration learned from the defeat and established mobile and fixed radars in the Troodos Mountains, thus putting Türkiye and the Mediterranean under surveillance. Over time, the Greek Cypriot Administration has become one of the strongest countries in the world in low air defense. Türkiye's coercive diplomacy in the S-300 Missile Crisis has been based on three elements, each of which it has personally implemented in the field. Decision-makers in Türkiye have continued their diplomatic initiatives towards the problem from the very beginning, intimidated Greece and the Greek Cypriot Administration, and emphasized that the initiatives of the Greek-Greek Cypriot duo would be responded to at the same level. The last step has been put into effect in the form of political, economic and military integration with the TRNC. Although there was a change of government in Türkiye during the crisis, there was no deviation in the coercive diplomacy pursued, and the necessary steps were taken with the same determination, seriousness and consistency. Political, economic and military integration has been achieved between Türkiye and the TRNC. Türkiye introduced the problem to the international arena by taking initiatives before the USA, England, the leading countries of the EU, the UN and NATO. In the crisis in which more than one actor was involved, Russia's 'union' with the Greek Cypriot Administration, which is not a member of NATO, was prevented thanks to the 'stick' shown to Greece and the Greek Cypriot Administration. As a result, thanks to Türkiye's successful coercive diplomacy practices, the missiles were not delivered to the Greek Cypriot Administration and deployed to Cyprus.

Referanslar

ABD Yine Uyardı. (1997, 8 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1,2.

Abdurahmanlı, E. & Bağış, E. (2021). Diplomasi tanımı ve uluslararası konjoktürde mevcut olan diplomasi türleri. *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 140-160.

Akarcalı, S. (1989). Basının Görevleri ve Basın Özgürlüğü. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 44 (1), 265- 287.

Aksu, F. (2008). *Türk Dış Politikasında Zorlayıcı Diplomasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Almanya'dan turistlere S-300 uyarısı. (1998, 19 Temmuz). *Kıbrıs Gazetesi*.

Askeri Üs Gündemde. (1997, 18 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1,5.

Atina ile Lefkoşa Anlaşmıyor. (1998, 11 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 5, 26.

Atina'dan Dışe Dış Politikası. (1997, 16 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 4.

Babutsis: Kıbrıs Sorunu Yeniden Gerçek Rayına Oturtulmalı. (1998, 3 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.

Balcı, E. (1997, 15 Ocak). Türkiye ve Rusya Sorunu. *Cumhuriyet Gazetesi*.

Başpiskopos: Bize Silah Gerekli. (1998, 6 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.

Birleşik Demokratlar Başkan Yardımcısı Mihail Papapetru. (1998, 4 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.

Cavanagh Bölgeye Geliyor. (1997, 9 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 2.

Clinton S-300'lerin iptalini istedi. (1998, 21 Kasım). *Vatan Gazetesi*.

Cumhurbaşkanlarımız. (b.t.). Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı. <https://www.tccb.gov.tr/cumhurbaskanlarimiz>.

Çohacopulos: Füzeler, Rumların Hakkı. (1997, 7 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 5.

Berridge, G.R. (2002). *Diplomacy - theory and practice*. New York: Palgrave.

Dağı, Z. (2007). Diplomasi: çatışmanın ve işbirliğinin dili. Zeynep Dağı (Der.), *Uluslararası Politikayı Anlamak*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Demirel, sultanlar gibi karşılandı. (1998, 27 Temmuz). *Kıbrıs Gazetesi*.

Denktaş ve Demirel'in 1997-98 Deklarasyonları. (1998, 25 Temmuz). *Kıbrıs Gazetesi* Özel ek.

DYP Kilis Milletvekili Doğan Güreş'in S-300 Füzeleri Hakkında Konuşması. (1997, 14 Ocak). TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Cilt 19, 45. Birleşim, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c019/tbmm20019045.pdf>.

Fatura Klerides'e kesildi. (1998, 31 Aralık). *Yenidüzen Gazetesi*.

Füzeler Gerginliği Artıracak. (1997, 4 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 4.

Füzelerin Gölgesinde 16 Ay. (1997, 15 Ocak). *Ortam Gazetesi*. s. 2, 3.

Füze memnuniyeti. (1998, 31 Aralık). *Yenidüzen Gazetesi*.

Genelkurmay Başkanları. (b.t.). Türkiye Cumhuriyeti Milli Savunma Bakanlığı Genelkurmay Başkanlığı
<https://www.tsk.tr/Sayfalar?viewName=GenelkurmayBaskanlari>.

George, A. L. (1994). Coercive diplomacy: definition and characteristics. W. E. Simons, A. L. George (Ed.), *The limits of coercive diplomacy*. Boulder: Westview.

Gerginlik Tırmanışta. (1997, 7 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1.

Goldstein, J. & Pevehouse, J. (2017). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Ankara: BB101 Yayınları.

Gönlübol, M. (2000). *Uluslararası Politika*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Holbrooke'tan Atina'ya S-300 notası. (1998, 16 Aralık). *Yenidüzen Gazetesi*.

Hristofyas: Simitis ile S-300'ler Konusunda Görüşme Şart. (1998, 7 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.

Hükümetlerimiz. (b.t.). Türkiye Büyük Millet Meclisi.
https://www5.tbmm.gov.tr/kutuphane/e_kaynaklar_kutuphane_hukumetler.html

İngilizler S-300 Radarlarına Parazit Yapacak. (1998, 1 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.

İngiltere de Nota Verdi. (1997, 10 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1,2.

İskit, T. (2015). *Diplomasi- Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kıbrıs'ta Hareketli Gün. (1997, 14 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 1-5.

- Kissenger, H. (1994). *Diplomasi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanlığı Tanıtma Dairesi. (1997). Rum silahlanması füze krizi ve gerçekler (Yayın no. 18). Lefkoşa.
- Klerides'e hiç beklemediği bir taraftan S-300 darbesi. (1998, 24 Kasım). *Vatan Gazetesi*.
- Levy, J. (2008). Deterrence and coercive diplomacy: the contributions of Alexander George. *Political Psychology*, 29 (4), ss. 537-552.
- Lissarides Hükümetten Çekilmeye Kararlı. (1998, 30 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 5.
- Maraş Kozu. (1997, 11 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1.
- Milli Savunma Bakanı Turhan Tayan'ın gündem dışı açıklaması. (1997, 14 Ocak). TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Cilt 19, 45. Birleşim, <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d20/c019/tbmm20019045.pdf>
- Olgun, E. (1997, 8 Ocak). Füze krizi-Yeni bir Soğuk Savaş döneminin başlangıcı mı?. *Kıbrıs Gazetesi*.
- Öymen, O. (2002). *Silahsız savaş-bir mücadele sanatı olarak diplomasi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Öztürk, M.O. (1999). Kıbrıs'ın Türkiye bakımından stratejik önemi ve füze krizi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 138-152.
- Pangalos İyi Atıyor!. (1997, 4 Mart). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 3.
- Papakonstantinu Daha Gerçekçi Konuştu. (1998, 5 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.
- Press Release Regarding The S-300 Missiles. (b.t.). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. https://www.mfa.gov.tr/statement-by-the-turkish-ministry-of-foreign-affairs-_6-january-1997_.en.mfa.
- Rumlar Silahlanmadan Yana. (1997, 13 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 4.
- Rumlarda S-300 Pişmanlığı. (1998, 7 Kasım). *Vatan Gazetesi*.
- Rum Silahlanmasına Büyük Tepki. (1997, 16 Şubat). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1.
- Rumlar Yanlışta. (1997, 6 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1,3.
- Rumlar'ı Vururuz. (1997, 9 Ocak). *Ortam Gazetesi*. ss. 1-3.
- Rumların Rus Füzesine İlgisi Yeni Değil. (1997, 13 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 5.

- Rusya, tepkileri yatıştırma çabasında. (1998, 19 Temmuz). *Kıbrıs Gazetesi*.
- Sarıbrahimoğlu, L. (1997, 15 Ocak). Rum aldatmacasıyla danışıklı dövüş. *Cumhuriyet Gazetesi*.
- S-300'lere Hayır. (1997, 10 Nisan). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 1.
- S-300 Füzelere Karşıyız. (1997, 15 Şubat). *Ortam Gazetesi*, s. 6.
- S-300'ler, Girit'te operasyona hazır duruma getiriliyor. (1999, 30 Mart). *Kıbrıs Gazetesi*.
- S-300'lerden endişe duyuyoruz. (1998, 8 Aralık). *Vatan Gazetesi*.
- S-300'ler Gündemde. (1997, 7 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 5.
- S-300'ler kazanı kaynamaya devam ediyor. (1998, 4 Aralık). *Vatan Gazetesi*.
- S-300'ler NATO'yu da etkiliyor. (1998, 27 Temmuz). *Kıbrıs Gazetesi*.
- S-300'lere Nihai Formül Aranıyor. (1998, 21 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.
- S-300'lerin Adaya Yerleştirilmesi Rumlar için Amaç değil, Araçtı. (1998, 31 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 24.
- S-300'ler Niye Alınıyor?. (1997, 5 Ocak). *Halkın Sesi Gazetesi*, s. 6.
- Savaş Tamamları. (1997, 8 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 3.
- Şener, B. (2013). *Türk Dış Politikasında güç kullanma seçeneği (1923-2010)*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Talat: Sol Oylar Sağa Kaydı. (1998, 9 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 1.
- TBMM Başkanları. (b.t.). Türkiye Büyük Millet Meclisi. <https://www.tbmm.gov.tr/baskan/meclis-baskanlari>.
- Toklu, V. (2004). *Uluslararası İlişkiler*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- TSK Gerekirse Görevini Yapar. (1997, 4 Ocak). *Cumhuriyet Gazetesi*, s. 1, 11.
- Tuncer, H. (1995). *Eski ve yeni diplomasi*. Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Türkiye'de Girit sıkıntısı. (1998, 26 Aralık). *Yenidüzen Gazetesi*.
- United Nations Security Council. (1996, 23 Aralık). Resolution 1092. <https://uncyprustalks.unmissions.org/sites/default/files/1996-12-23-sc-resolution-s-res-1092.pdf>.

Uzgel, İ. (2002). ABD ve NATO'yla ilişkiler. Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası*, cilt 2, 1980-2001, (ss. 243-326). İstanbul: İletişim Yayınları.

Vasiliu:S-300'ler AB Üyeliğini Etkiliyor. (1998, 13 Aralık). *Avrupa Gazetesi*, s. 26.

Ve S-300'ler Girit'e... (1998, 11 Aralık). *Yenidüzen Gazetesi*.

Ya konmayacak, ya konmayacak. (1997, 11 Ocak). *Ortam Gazetesi*, s. 13.

Yıldız, M. (2022). Rusya'nın Ortadoğu'ya Dönüşününün Askeri Boyutu. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 9(1), 83-107.

Yılmaz, A.B.(2018). Soğuk Savaş Sonrası Yeni Güvenlik Algıları Çerçevesinde Zorlayıcı Diplomasi: S-300 Füzeleri Krizi. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 6(1), 1-32.

Yunanistan'dan Klerides' S-300 baskısı. (1998, 11 Aralık). *Yenidüzen Gazetesi*.